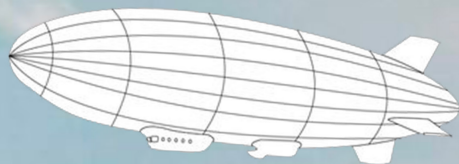

Wat is het belang van de verbeelding en utopische idealen in de architectuur?

De stad van de toekomst

TjitskeHartstra

Wat is het belang van de verbeelding en utopische idealen in de architectuur?

De stad van de toekomst.

Een scriptie geschreven als reactie op de
klimaatverandering

Auteur: Tjitske Hartstra

Bachelor interieur architectuur voltijd

Artez hogeschool voor de kunsten Zwolle

Begeleider vanuit de opleiding: Jopje Bakker

Foto omslag: Tjitske Hartstra

Zwolle

30-03-2020

Versie 1, 2020

Aantal woorden: 13750

illustratie voorblad: eigen werk

***//
A map of the
world that
does not inclu-
de Utopia is not
worth even
glancing at.”***

- Oscar Wilde

Voorwoord

Voorwoord.

In de zomer van 2019 ben ik op vakantie geweest naar het prachtige Noorwegen. Hier heb ik samen met mijn vriend wild gekampeerd en hebben we veel door de bergen gelopen. Tijdens de reis las mijn vriend het boek "hoe gaan we dit uitleggen" van Jelmer Mommers. We hebben hier samen veel over gesproken en ik ben het boek daarna zelf gaan lezen. Het boek geeft een goede uitleg over de klimaatverandering en laat je de ernst inzien van het probleem. Wat mij erg aanspreekt aan het boek is dat het probeert je hoop te geven op een betere toekomst. Hij vertelt je niet alleen hoe erg het probleem is en hoe vreselijk de gevolgen zijn, zoals veel boeken wel doen, maar hij schetst ook een hoopvol alternatief die je prikkelt om ook na te denken over een betere wereld. Door het lezen van dit boek zag ik het probleem van de klimaatverandering, maar ook het belang van de verbeelding en het optimisme.

Ik wil in mijn scriptie een beroep doen op de verbeelding om een probleem zo groot als de klimaatcrisis aan te pakken. Deze wereld vraagt om nieuwe perspectieven waarin we de samenleving en de stad opnieuw ontwerpen vanuit een utopische hoop. Het gebruik van optimisme om de bestaande situatie te bekritisieren en hier vanuit een betere te ontwerpen. Ik sluit mij hierin aan bij een tekst die ik tijdens het schrijven van mijn scriptie las in het boek; "De toekomst is fantastisch." van Frank van Oirschot & Pieter Haasnoot (2017): "Kortom, vooruitgang hangt in deze tijd af van het vermogen om utopisch te denken en een nieuwe werkelijkheid te vormen."

Hier is de verbeelding voor nodig en ik denk dat deze nu niet bewust genoeg wordt ingezet voor het redden van de aarde. Het utopisch denken wordt vaak als naïef weggezet maar het is nu meer nodig dan ooit om na te denken over het leven in de toekomst. Want leven we in Nederland straks op drijvende eilanden door de stijgende zeespiegel of bouwen we een grote koepel over de steden en dorpen heen om hen te beschermen tegen de broeikasgassen?

Naar mijn idee is het nu een gunstig moment om zich met utopisch ontwerpen bezig te houden, omdat we naar mijn mening in een nieuwe periode zijn aanbeland, namelijk de tijd van het metamodernisme. We zijn het cynisme van het postmodernisme voorbij en willen weer oprecht zijn. Utopieën blijken van alle tijden te zijn maar

niet altijd is er een verbinding tussen bedenker en de samenleving. Of dat nu wel het geval is wil ik in deze scriptie onderzoeken door onze tijdgeest te vergelijken met eerdere perioden waarin utopieën ontstonden. Ik ga in mijn scriptie kijken naar de utopieën, idealen en architectuur uit de tijd van het modernisme, postmodernisme. Het schrijven van mijn scriptie was een ontzettend leuke en leerzame periode. Ik heb mijzelf als ontwerper beter binnen het vak weten te plaatsen. Ook op persoonlijk vlak heb ik er veel van geleerd. Omdat ik dit niet alleen kon doen wil ik graag de mensen bedanken die mij in deze maanden hebben geholpen om het beste in mij naar boven te halen. Ik wil graag mijn scriptiebegeleider Jopje bedanken voor alle tijd die zij besteed heeft om mijn scriptie een persoonlijk en mooi verhaal te laten worden. Ook wil ik Roberto, Femke, heit en mem bedanken voor het meelezen van mijn scriptie en het geven van waardevolle feedback.

Veel leesplezier,
Tjitske Hartstra

Inhoud

12

Inleiding

De stad, de verbeelding en de utopie

16

De stad

Verbeelding

De utopie

Kenmerken utopie

Locatie

Collectief

Maakbaarheid en hoop

Dystopie

30

Modernisme en de utopie

CIAM

Plan Voisin - Le Corbusier

Na de tweede wereldoorlog

Situationisten

New Babylon - Constant Nieuwenhuys

Uitvoerbare utopie

Archizoom - No-stop City

De twaalf ontwerp steden - Superstudio

52

Postmodernisme en de utopie

Postmodernisme,
geen utopie

Metamodernisme en de utopie

58

Wat is het metamodernisme?
(W)ego - Mvrdv
Amsterdam Allegories - studio Ossidiana
Verschillen met het postmodernisme

70

Wat leren de utopieën uit het verleden ons?

Conclusie

Werk aan de winkel

72

76

Bibliografie
Afbeeldingen

Inleiding

Inleiding.

In deze scriptie wil ik het belang van utopische idealen uitleggen aan de hand van verschillende voorbeelden in de architectuur. Gebruiken wij onze verbeelding nog wel genoeg in deze tijd? De grote problemen van de huidige tijd zijn al jaren bekend. We weten van de groeiende verschillen tussen arm en rijk, de achteruitgang van de biodiversiteit en de klimaatverandering die ontstaat door het eindeloos nastreven van economische groei. Een groot deel van het probleem is de manier hoe wij ons tegenover de natuur, en alles wat daarin leeft, verhouden. Maar weten we ook wat onze stip aan de horizon is, weten wij waar we naartoe willen in de toekomst.

We hebben het in Nederland helemaal niet slecht. Zoals Rutger Bregman (2016) schreef in zijn boek, *Gratis geld voor iedereen*, zijn we eigenlijk al in luilekkerland aangekomen. De wereld waar mensen uit de middeleeuwen van droomden. "Toch bevindt de westerse wereld zich inderdaad in een crisis. Het is geen materiële crisis, maar een crisis van de verbeelding, van het vermogen zich een betere toekomst voor te stellen voor zichzelf en zijn kinderen"(Giesen, 2019). Het probleem is volgens Rutger Bregman niet dat we het niet goed hebben, maar dat we niet weten hoe het beter moet. Hij schrijft dat we een nieuwe poolster nodig hebben, een kaart van de wereld die weer eens beschikt over een ver niet in kaart gebracht continent- "Utopia". En dan geen utopie die je precies opdraagt wat je moet doen en hoe het er in detail uit ziet, maar één die je verbeelding prikkelt. Het is belangrijk om een utopische fantasie te hebben om naartoe te leven. Om dit te doen moeten we anders naar de mens gaan kijken. Er is werk aan de winkel!

Als ontwerpers spelen wij een belangrijke rol in het vormgeven van de toekomstige leefomgeving. De stad is hier een voorbeeld van. Wij kunnen met onze ontwerpen oplossingen bieden voor de eerder genoemde problemen. Hiermee wil ik niet zeggen dat ontwerpers verantwoordelijk zijn voor het bedenken van de ultieme oplossing voor onze overleving, maar ik hoop dat ik mensen kan laten zien dat er meer mogelijk is dan men in eerste instantie zou denken. Door verbeelding een grote rol te laten spelen in het ontwerpproces, hoop ik dat we door utopische ideeën met oplossingen kunnen komen die we anders niet bedacht zouden hebben.

In mijn scriptie wil ik het belang van de verbeelding laten zien en aangeven waarom het relevant is om dit te gebruiken bij het ontwerpen van de toekomstige steden. De hoop op een betere wereld uit zich in de architectuur vaak in de vorm van een utopie. Omdat utopieën vaak de stad als uitgangspunt nemen licht ik de stad ook verder toe. Hierna ga ik naar verschillende voorbeelden van utopieën kijken uit het modernisme, het postmodernisme en het metamodernisme. En probeer ik er achter te komen waarom het utopische denken niet meer veel gedaan wordt en of het dan nu het moment is om dit weer te gaan doen. Alle utopieën zeggen misschien nog wel meer over de tijd waarin ze geschreven zijn dan over de beoogde wereld. De kritiek op de tijd van toen wordt gebruikt om een beeld te schetsen van een wereld die volgens de schrijver ideaal zou zijn. Dit doen ze elk op een eigen manier, de een radicaler dan de ander. Ik vraag mij af of de tijd van het postmodernisme in staat is om een utopie voort te brengen. Misschien is de tijd na het postmodernisme beter in staat deze utopie voort te brengen.

De stad, de verbeelding en de utopie.

De stad, De verbeelding en de utopie

Omdat ik ruimtelijk ontwerper ben wil ik over onze onzekere toekomst nadenken vanuit een ruimtelijke situatie waarin wij dagelijks leven: de stad. Om over de stad van de toekomst na te denken is *de verbeelding* nodig. Een manier om met de verbeelding over een toekomstige ideale stad na te denken is in de vorm van een utopie. Een utopie is een niet verwezenlijikbaar droombeeld. Het is de kracht van de verbeelding die de rode draad is in de utopie. Want uiteindelijk is het deze gave die ons tot nu toe in staat heeft gesteld om over een betere wereld na te denken.

Eerst wil ik het gaan hebben over waarom de stad een grote aantrekkingskracht heeft, niet alleen voor de mensen maar ook voor de bedenkers van een utopie. Utopieën gaan zelden over het platteland maar situeren zich vaak in steden.

Daarna wil ik gaan kijken wat de verbeelding is en wat de mens hier aan heeft. Is de verbeelding belemmerend of juist niet.

Als laatste ga ik in dit hoofdstuk De utopie toelichten. Wat is een utopie en wat zijn hiervan de kenmerken. Wanneer wordt het voor het eerst gebruikt. Hierbij noem ik ook voorbeelden en noem ik de tegenhanger van de utopie; de dystopie.

De stad

Steden situeren een groot deel van het leven van de mens. De Verenigde Naties verwachten zelfs dat het aantal stedelijke inwoners met meer dan twee derde zal zijn toegenomen in het jaar 2050 (United Nations Human Settlements Programme, 2012). Hoe gaan deze snel groeiende steden er uit zien, en hoe zou ik willen dat deze er uit komen te zien? Een utopie is een manier om na te denken over de ideale stad. Waarom is de stad zo interessant voor utopische ideeën?

Voor het vak architectuur is de relatie utopie-stad een boeiend gegeven omdat er over het samenwonen en leven van de mens is nagedacht. Er zijn veel verschillende definities van het begrip stad, maar meestal wordt een stad omschreven als een plaats met een niet-agrarische bevolking, een groot aantal inwoners en met een belangrijk politiek, cultureel of economisch centrum (van Wandelen, 2007). Tegenwoordig noemen we grote plaatsen een stad en kleine plaat-

sen een dorp. Steden verschaffen opleidingen. Er zijn universiteiten en onderzoeksinstituten. Kortom, ze zijn de motor van vooruitgang, vrijheid en plek waar veel problemen worden opgelost.

De stad wordt vaak gezien als een vervuilende plek, maar er zijn ook redenen te noemen waardoor de stad niet alleen gezien moet worden als een vieze volgebouwde omgeving. Zo bezetten alle steden samen maar 3 procent van het aardoppervlakte en ligt de gemiddelde uitstoot van mensen uit de stad lager (Boersma, 2017).

Jongeren blijven langer in de stad wonen omdat ze dingen, zoals het krijgen van kinderen maar ook afstuderen, op latere leeftijd doen. Hierdoor zijn ze minder snel geneigd de stad te verruilen voor het platteland. Een andere reden is het grote aanbod van faciliteiten in de stad (Nederlandse Omroep Stichting, 2017). Inwoners van de grote stad zien zichzelf niet als inwoner van een land, maar van een stedennetwerk. De stad geeft je de vrijheid om te zijn wie je zelf wilt zijn door de anonimiteit en de grote verscheidenheid aan mensen. Ondanks dat overheden hun best doen om een evenwicht te bereiken tussen de stad en het platteland, heeft de stad een grotere aantrekkingskracht dan het platteland.

De voordelen van de stad zijn onder andere de relatief minder grote armoede in vergelijking met het platteland en de langere levensverwachting. Hier tegenover staan de nadelen van de stad waar het aantal moorden hoger ligt en ziektes en virussen zich sneller kunnen verspreiden (Nederlandse Omroep Stichting, 2017).

De stad situeert ons dagelijks leven en bepaalt dus voor een deel hoe wij ons gedragen. Om het gedrag van mensen te kunnen veranderen moeten we ook onze steden opnieuw vormgeven. De problemen zoals de klimaatverandering kunnen we deels aanpakken door onze steden te veranderen. Ze zijn het meest complexe kader voor het alledaagse leven en daarom de plek waar planners utopieën zich kunnen manifesteren.

De vragen waar de stedelijke ruimte nu voor staat stapelen zich op. Hoe gaan we in de toekomst om met wonen, mobiliteit en de inrichting van de stad? Wat zijn de alternatieven voor het huidige systeem? Hoe gaat de mens standhouden in een wereld waar het klimaat steeds minder menslievend is? Ik pleit er voor om de verbeelding in

te zetten om hierover na te denken.

Verbeelding

De mens is in staat om door middel van verbeelding of fantasie mentale beelden, ideeën en gevoelens op te roepen zonder dat men deze zintuiglijk waarneemt. Hierdoor kunnen wij ons inleven in situaties, gebeurtenissen of dingen bedenken die niet bestaan of onmogelijk kunnen bestaan. Wij kunnen het leven interpreteren en op zoek gaan naar nieuwe vormen van kijken en denken. Verbeeldingskracht of ook wel fantasie, speelt een belangrijke rol in het bedenken van nieuwe ideeën en is belangrijk in het leerproces van de mens.

De tijd is voorbij dat we dachten dat ratio, wetenschap en techniek alleen ons de oplossingen kunnen geven. Onze hedendaagse woon-situaties in grote onpersoonlijke torenflats zijn daar de resultaten van. Men ging er lange tijd van uit dat verbeelding en architectuur niet bij elkaar hoorden. Architectuur was een te gewichtig metier, gebouwen moesten voor meerdere generaties functioneel zijn, een betrouwbaar uiterlijk hebben en een universeel geldende uiting van de cultuur zijn. Dat kon persoonlijke verbeelding niet 'dragen'.

Verbeelding is eerder belemmerend dan behulpzaam stelde de Franse filosoof René Descartes (Mommers, 2017). Descartes leefde in de verlichting, de tijd waarin de verbeelding plaats moest maken voor de rede. Maar we leven nu in een nieuwe tijd. Een tijd waarin juist veel aandacht wordt gegeven aan het subjectieve. Hiermee bedoel ik aan emotie, aan persoonlijke beleving, en dus ook aan de verbeelding.

Je zou zelfs kunnen beweren dat door uitspraken zoals die van Descartes de architectuur een kloof heeft geschapen tussen ons en de natuur. We zijn de mens als een individu gaan zien, een object die geïsoleerd is van zijn ecosysteem. Maar wat steeds duidelijker wordt, is dat we vrijwel ondeelbaar onderdeel zijn van de ecosystemen om ons heen. We zouden onszelf opnieuw moeten herdefiniëren, zodat we ook de wereld anders gaan zien.

We hebben de verbeelding nu hard nodig om de fouten die we gemaakt hebben in het verleden, de verstoorde relaties met onze omgeving, onze hulpmiddelen, en onze levensbronnen weer goed te

krijgen.

Wie droomt er nou niet van een wereld waar “alles beter” is. Een wereld waar er uit elke kraan schoon water stroomt, vrouwen en mannen evenveel betaald krijgen voor hetzelfde werk, we niet hoeven te staken zodat de politiek iets doet aan klimaatverandering en waar plastic geen gevaar is voor mens en dier. Een stad die je naar eigen ideeën in kan richten. “Utopieën”, het zijn mooie onderwerpen om over te schrijven of over na te denken. Ook in het vak van de architectuur is er veel over utopieën nagedacht door onder anderen Le Corbusier, Constant Nieuwenhuys en MVRDV. Later in mijn scriptie ga ik verder op deze voorbeelden in.

De utopie

Een utopie is een droombeeld, een onverwezenlijkbaar ontwerp van een volmaakte toestand. Het is een literair genre waarin een ideale toekomstige samenleving wordt ontworpen en waarin meestal scherpe kritiek wordt uitgeoefend op de eigen samenleving (Wheeler, de Vrankrijker, Tod, & Tist, 1979).

Het woord Utopia is voor het eerst gebruikt door Thomas More in zijn boek *De Optimo Reipublicae Statu deque Nova Insula Utopia* (Over de beste staat van een republiek en het nieuwe eiland Utopia) of kortweg *Utopia*. Het woord is waarschijnlijk afkomstig van de Griekse woorden *ou* (niet) en *topos* (plaats), en betekent *geen plaats*. Ook kan het afkomstig zijn van het woord “eu-topia”, wat een goede plaats betekent. Utopia gaat dus over een denkbeeldige en ideale plaats.

Een utopie zegt veel over de toekomst, maar ook veel over de tijd waarin hij geschreven is. Het heeft vaak kritiek over hoe het er op het moment van schrijven aan toe gaat en schetst een beeld van een wereld die volgens de schrijver volmaakt is.

Plato (380 v.c) is de eerste die iets geschreven heeft over de ideale stad. In zijn beschreven stad, Magnesia, schetst hij de basis van de politieke structuur en wetten van deze stad. Plato vond dat er een gebrek aan kennis was bij de politici in zijn tijd en vond dat deze kennis overdraagbaar moest zijn naar de volgende generatie.

Het boek ‘Utopia’ van Thomas More stamt uit 1516. In afbeelding 1 is een illustratie van de door More beschreven stad te zien. More was

Afbeelding 1. Door Ambrosius Holbein - Alamo Colleges, Publiek domein, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=457885>

een schrijver, jurist, filosoof, politicus en is heilig verklaard. Het boek Utopia is zijn bekendste werk. More combineert de realiteit met een fictieve wereld en gebruikt het boek om zich tegen het politiek en het economische beleid van Engeland af te zetten. In het eerste deel van het boek uit hij voornamelijk zijn kritiek op de Engelse samenleving. Het tweede deel schetst hoe de ideale samenleving eruit zou moeten zien. Het boek begint met kaarten van Utopia, een alfabet van de utopische letters, gedichten en brieven die het bestaan van Utopia claimen. Hij beschrijft hierin Raphael Hythlodæus, een compleet bedacht personage. Hythlodæus is een wereldreiziger en ontdekt in zijn reizen een verborgen land; "Utopia". Raphael was een kritische man die More in staat stelde de wereld te bekijken op een manier waarvoor hij in de echte wereld gestraft zou worden. Hij schrijft over onder andere een wereld waarin euthanasie, echtscheidingen en vrouwelijke priesters getolereerd worden. De opbrengsten van het land worden verzameld en verdeeld onder de bewoners en niemand heeft privé-bezit. Mensen hebben ook allemaal een dak boven hun hoofd. Hierdoor hoeft er niet gestolen te worden. Om deze ideale samenleving te laten werken staan mensen wel onder strikte controle en hebben ze geen vrijheid om grote eigen keuzes te maken. Wanneer je dit wel deed waren er strenge straffen, maar geen doodstraf. More was namelijk tegen de doodstraf. De verhalen rekten de toenmalige grenzen van de politieke verbeelding op en de term utopie sprong ook over naar de politiek die daar eerst een voornamelijk negatieve lading dekte. Pas aan het einde van de negentiende eeuw wordt woord utopisch in de politiek ook als iets positiefs gezien (Middelaar, 2002).

Hierna zijn er nog veel andere boeken geschreven over utopieën. Eén van die boeken is Nieuw Atlantis uit 1626. Nieuw Atlantis is een boek geschreven door Sir Francis Bacon. Het boek werd pas gepubliceerd na zijn dood. Bacon vond dat het land geregeerd moest worden door wetenschappers. De uitspraak "kennis is macht" is dan ook afkomstig van Bacon. Het boek is verdeeld in drie delen en gaat over een schip dat getroffen wordt in een uithoek van de oceaan. De bemanningsleden stranden op een eiland waar ze door een christelijke natie gastvrij worden onthaald. Hier leren ze hoe de ideale maatschappij tot stand kwam en hoe die georganiseerd is. Hij omschrijft in het boek een groot onderzoeksinstituut waar onderzoek

wordt gedaan naar dingen zoals de houdbaarheid van lichamen en meteorologische verschijnselen. Ook experimenteren ze daar op bijvoorbeeld vissen, planten en met licht en geluid. Ze willen door de wetenschap de natuur beter leren kennen. Wanneer ze de natuur kunnen beheersen, zou dat gaan resulteren in betere landbouw en medicijnen. Dit zou weer goed zijn voor de welvaart en een gelukkige bevolking opleveren. In het derde deel beschrijft Bacon ook de wetenschappelijke vooruitgang van de utopische samenleving.

Ook sommige psychologen schreven hun ideeën over de ideale wereld op. De psycholoog Skinner was hier één van. Net als meerdere utopisten die hun ideeën op schreven, hoopte hij op een samenleving waar mensen liefhebben en samen in veiligheid en harmonie leven. Hij wil genoeg eten voor de mensheid en een schone omgeving zonder gevaar voor nucleaire rampen. Hij verlangt naar een wereldwijde cultuur gebaseerd op een paar principes. Eén van die principes is het hebben van gemeenschappelijk eigendom van land en gebouwen. Zijn boek is volgens Skinner een poging om aan te tonen wat het gevaar is wanneer je individuele vrijheid en waardigheid zo belangrijk maakt. Hij denkt zelfs dat de westerse wereld ten onder kan gaan en vervangen gaat worden door een cultuur zoals de Sovjet-Unie. Dit zegt hij omdat vrijheid en vrije wil, volgens hem, niet meer is dan een illusie.

Kenmerken utopie

Een utopie is dus een onbereikbare bedachte wereld en wordt vaak gebruikt om misstanden in onder andere de politiek, stedenbouw, architectuur of de samenleving aan te kaarten. Een utopie breekt met het hier en nu en het is een compleet andere wereld dan de tijd waarin het geschreven is.

Waar komt de behoefte aan een utopie vandaan? Utopische ideeën komen zoals eerder gezegd op in tijden van grote crisis en onzekerheid. Veel utopieën zijn dan ook niet geschreven om letterlijk na te streven en om als blauwdruk te gebruiken maar kunnen lezers motiveren om normatieve keuzes te maken. Utopieën hadden vroeger voornamelijk de functie om de maatschappij een spiegel voor te houden en om vanuit een nieuw perspectief te kijken naar de wereld. Het spiegelt de beperkingen van de tijd voor, door het ideaalbeeld.

Utopieën hebben verschillende overeenkomstige kenmerken die ik hieronder ga noemen: locatie, collectief en de maakbaarheid.

Locatie

Vaak is de utopie op een moeilijk bereikbare plek, zoals bij More zijn Utopia, of in het verleden of de toekomst. Hierdoor worden utopieën ook vaak geschreven na een revolutie of een grote sloop van het bestaande. Deze utopische verbeeldingen komen we in veel vormen tegen zoals in de kunst en cultuur. Het is één van de belangrijkste impulsen geweest voor het modernisme en de avant-garde van het begin van de twintigste eeuw. De utopie vertoont dus een duidelijke breuk met het hier en nu.

Collectief

Een utopie heeft een collectief karakter. Het gaat in de utopieën vaak om de gehele samenleving en het zijn geen ideeën gericht op individuele wensen en ideeën. Het gezamenlijke belang is belangrijker dan die van het individu en het is belangrijk dat iedereen hier aan mee doet. Hierdoor speelt de utopie ook een grote rol in veel politieke ideologieën.

Het gaat vaak over een harmonieuze en perfecte samenleving en dus vaak over gelijkwaardigheid in de economie en onderlinge relaties. Zaken die deze sociale gelijkheid in de weg zitten worden op de schop genomen. Utopieën geven daarom vaak een beeld van de verdeling van bezit. Het afschaffen van het privé bezit is een vaak terugkerend onderwerp.

Het probleem hiervan is dat een utopie hierdoor vaak totalitaire trekjes krijgt. Zo zie je in More's Utopia en in Francis Bacon's New Atlantis de onderschikking van het individu aan de gemeenschap. Filosoof Hannah Arendt en filosoof Hans Achterhuis wijzen er ook op dat utopisch denken vaak donkere en totalitaire trekjes heeft. Zo'n totalitair trekje is bijvoorbeeld het streng controleren van de bewoners en hard straffen wanneer dit niet in lijn is met de ideeën van de utopie. Met name het element schaarste speelt daarin een belangrijke rol. Schaarste als in tekortkomingen van bijvoorbeeld eten, vrijheid of gezondheid. Het zou niet alleen naïef zijn, maar ook gevaarlijk. Dit om verschillende redenen. In dit boek waarschuwen ze voor de voornamelijk negatieve aspecten van de utopie dit boek vraagt hij zich af of wij vaarwel moeten zeggen tegen de utopie, zoals het postmoder-

nisme beweert. De kritiek op de utopie komt vaak op hetzelfde neer. Het gevaar van het onderschikken van het individu is één van de grootste zorgen.

Maakbaarheid en hoop

Een ander belangrijk kenmerk van de utopie is de maakbaarheid van de samenleving en de ideologische inslag. Met de maakbaarheid bedoelen we het idee dat de mens zelf vorm kan geven aan zijn omgeving. "Alleen wie gelooft is ook bereid te springen". Dit hangt nauw samen met de hoop op een betere samenleving die de utopie wil geven.

Commentaar op de utopie is dat de strenge scheiding tussen goed en kwaad volgens filosoof Achterhuis (1988) onvermijdelijk totalitair is.

Dystopie

Het tegenovergestelde van een utopie is een dystopie. Een dystopie is een wereld met vele negatief eigenschappen waarin mensen niet zouden willen leven. In "The Brave New World" uit 1932 van Aldous Huxley wordt een technologische "utopie" geschetst. "Brave New World" wordt beschreven als een sciencefictionroman en gaat over hoe de vooruitgang van de wetenschap de wereld van de mensen verandert. In het boek wordt de toekomstige wereld compleet beheerst door technologie en rationalisme. Alle mensen zijn er gelukkig en kennen geen armoede en oorlog. Ook zijn ze niet bang voor de dood. Wat hier tegenover staat is namelijk een wereld die waarden als liefde, trouw, gezinsleven, kunst en godsdienst niet kent. Ook de vrije keuze voor een individueel bestaan bestaat niet langer. Hij maakt gebruik van satire, het overdrijven van bepaalde aspecten van de samenleving om hier kritiek op te geven. Deze dystopie is geschreven in de tijd van het postmodernisme. Een tijd waarin het grote verhaal weg valt. Later in mijn scriptie ga ik dieper in op de vraag of het postmodernisme wel in staat is om utopieën voort te brengen.

De geschiedenis laat ons zien hoe sterk de verbeeldingskracht van de mens kan zijn en hoezeer de mens zich door zijn verbeeldingskracht tot daden heeft laten leiden. (Wheeler, de Vrankrijker, Tod, & Tist, 1979). Er zijn verschillende manieren om een utopie tot uitdrukking te laten komen. Dit kan bijvoorbeeld gedaan worden door

middel van de schilderkunst, het geschrift, theater of de daden van mensen. In deze scriptie kijk ik naar hoe deze utopieën en de verbeelding tot uiting zijn gekomen in de architectuur en stadsplanning.

***“I’d rather be
an optimist
and a fool than
a pessimist
and right.”***

- Albert Einstein

Modernisme en de utopie

Modernisme en de utopie.

Het modernisme is een stroming die ontstond vanaf het einde van de 19e eeuw. We kennen het modernisme door de voornamelijk strakke gebouwen, met veel glas en weinig ornamenten. De stroming kent veel utopische denkers en architecten en er zijn dan ook meerdere utopische steden en maatschappijen ontworpen. Maar hoe zagen deze utopieën er uit, wat zegt dat over de samenleving waarin ze zijn geschreven en wat hebben verschillende utopieën met elkaar gemeen?

In dit hoofdstuk ga ik kijken naar het modernisme en de utopieën van deze stroming. Dit ga ik doen aan de hand van verschillende voorbeelden, Plan Voisin van Le Corbusier, New Babylon van Constant Nieuwenhuys, Nonstop city van Archizoom en De twaalf ideaal steden van Superstudio. Daarna ga ik kijken naar de overgang van het modernisme naar een nieuwe stroming, het postmodernisme.

CIAM

Het modernisme begint met hoop en een optimistische drive van vooruitgangdenken met de wetenschap achter zich. Binnen het modernisme waren verschillende stromingen die geloofden in een betere wereld. Voorbeelden hiervan zijn de internationale stijl, functionalisten en de nieuwe zakelijkheid. De architecten van deze stromingen kwamen bij één bij het Congrès Internationaux d'Architecture Moderne, ook wel de CIAM genoemd (Kunstbus, z.d). Op afbeelding 2 is een foto te zien van leden van de CIAM in het *Kröller Müller museum*.

Na de eerste wereldoorlog, die een spoor van vernieling en ellende had achtergelaten, zocht men naar een uitweg uit alle ellende en groeide het utopisch denken weer. Weg met het verleden en op naar een nieuwe glansrijke toekomst. In 1928, tien jaar na de eerste wereldoorlog, werd de CIAM opgericht. De CIAM was een organisatie van architecten, waaronder Corbusier, die internationaal een blok wilden vormen tegen de traditionele architectuur. Ze begonnen als een nieuw tijdperk van hoop en efficiëntie in de opbouwperiode na de oorlog. "Kortom wat CIAM op het oog heeft, is geen revolutionaire utopie, maar een radicaal en zo realistisch mogelijk, coherent programma: architectuur en urbanisme voor een sociale, misschien

Afbeelding 2. Door Netherlands Architecture Institute (NAI) - Congres Team 10 in Otterlo | Team 10 Meeting in Otterlo, CC BY-SA 2.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=18321115>

zelfs socialistische, welvaartsstaat." Er kwam een sterke voorkeur voor transparantie, mensen wilden geen geheimen meer (Heynen, 2014).

Eén van de grondleggers van het modernisme in Europa is Le Corbusier. Hij was een Zwitsers-Franse architect die zich met veel facetten van de kunst bezig hield. Zo hield hij zich ook bezig met onder andere fotografie, meubelontwerp, schilderen en beeldhouwen.

Hieronder ga ik zijn *Plan Voisin* verder toelichten. Corbusier zijn werk heeft invloed gehad op het *nieuwe bouwen* en de *internationale stijl*, twee stromingen die in de tijd van het modernisme bestonden.

Plan Voisin - Le Corbusier 1925

Plan Voisin van Le Corbusier kun je zien als het symbool van het begin van hoop op een nieuwe wereld, met technologie als aanjager en nieuwe mogelijkheden voor een gelukkiger leven. Architecten vochten voor hun ideaal van goedkope huizen voor de arbeiders die tenslotte de steunpilaren waren van deze nieuwe technologische tijd.

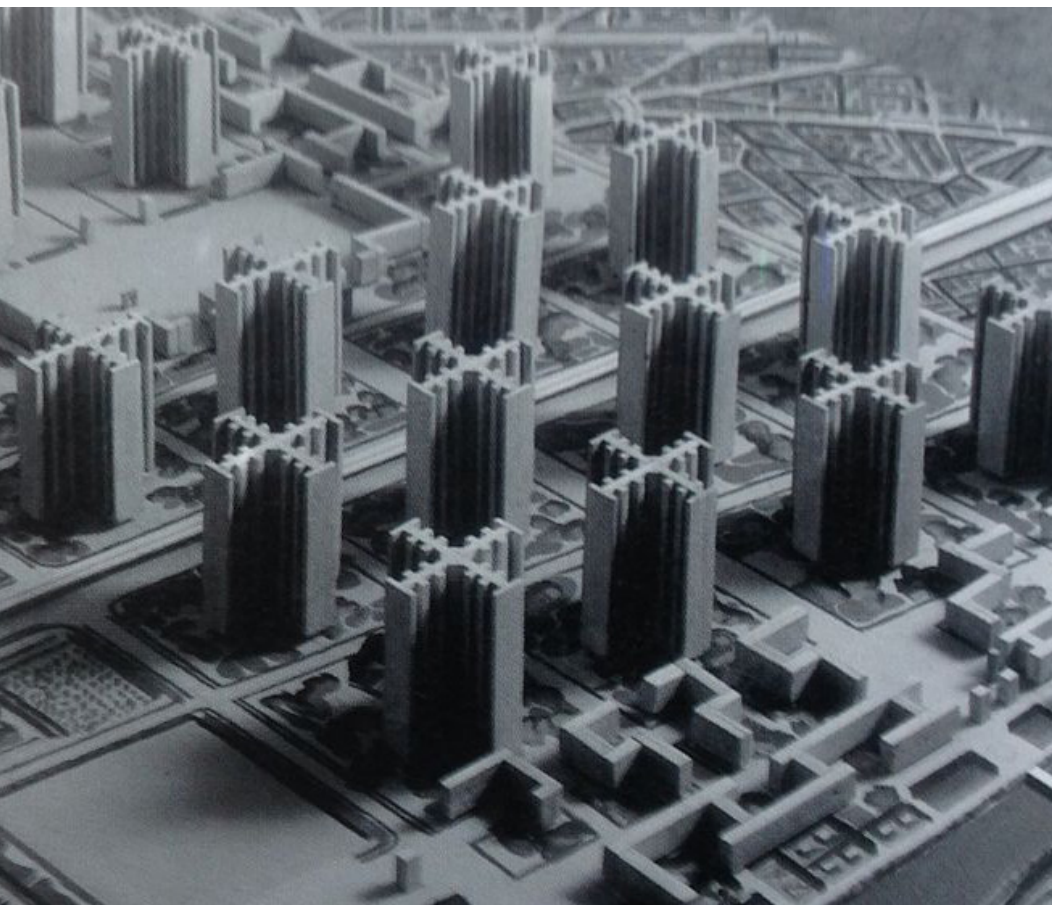
Le Corbusier is één van de bekendste modernistische architecten. Hij wordt in 1887 geboren met de naam Charles Jeanneret, in een klein frans sprekende stad in Zwitserland. Van jongs af aan wordt hij blootgesteld aan de krachten van veranderingen in de samenleving als gevolg van de industriële revolutie. Tijdens zijn kunstopleiding krijgt hij theoretische lezingen en les in het abstraheren van de natuur en het zoeken naar een ideaal. Onder leiding van twee docenten, Perret en Behrens, zag Le Corbusier architectuur als een maatschappelijke kracht die een afspiegeling is van de bestaande middelen van productie en de rol van de kunstenaar in de commerciële cultuur door een verbond van de kunst en industrie. De moderne architectuur zette zich door middel van materialen, zoals beton en glas en staal, en de productiewijze af tegen de traditie.

Het meest utopische is Le Corbusier in zijn visie over de stad (Klerk, 2002). Hij was toegewijd om betere leefomstandigheden te creëren voor mensen in overvolle steden. Hij hield zich niet alleen bezig met architectuur, maar ook met stadsplanning. In 1922 presenteerde Corbusier een model van een denkbeeldige stad op een denkbeeldige locatie. Het plan genaamd *The Ville Contemporaine* trok niet de aandacht die hij graag had willen trekken. In 1923 publiceerde Le Corbusier een aantal essays, genaamd *Vers une architecture* (Klerk, 2002). Hierin stelde hij een nieuwe bouwkunst voor, die in het gemechaniseerde tijdperk paste. Volgens Le Corbusier moesten huizen *woonmachines* zijn, producten van de massa-industrie. De stad was het gereedschap die het leven van mensen ordelijk, efficiënt en gebalanceerd kon laten verlopen. De stad moest volgens hem met rechte lijnen en rechte hoeken worden ontworpen om zo voor orde te zorgen.

Het meest utopische is Le Corbusier in zijn visie over de stad (Klerk, 2002). Hij was toegewijd om betere leefomstandigheden te creëren voor mensen in overvolle steden. Hij hield zich niet alleen bezig met architectuur, maar ook met stadsplanning. In 1922 presenteerde Corbusier een model van een denkbeeldige stad op een denkbeeldige locatie. Het plan genaamd *The Ville Contemporaine* trok niet de aandacht die hij graag had willen trekken. In 1923 publiceerde Le Corbusier een aantal essays, genaamd *Vers une architecture* (Klerk, 2002). Hierin stelde hij een nieuwe bouwkunst voor, die in het gemechaniseerde tijdperk paste. Volgens Le Corbusier moesten huizen *woonmachines* zijn, producten van de massa-industrie. De stad was het gereedschap die het leven van mensen ordelijk, efficiënt en gebalanceerd kon laten verlopen. De stad moest volgens hem met rechte lijnen en rechte hoeken worden ontworpen om zo voor orde te zorgen.

Het plan uit 1925, te zien op afbeelding 3, was provocerend en beschikte ook over een goed uitgedacht vervoernetwerk. "De nieuwe stad was een antwoord op de toekomstige problemen waarin de stad zou geraken door de massale automobilisering die Le Corbusier voorzag" (Klerk, 2002). Het ontwerp dat veel mensen eerder uto-

Afbeelding 3. By SiefkinDR - Own work, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=52660332>

pisch dan realistisch zouden noemen, was een abstract idee voor een nieuwe stad, waarbij hij geen klant had om specifieke eisen te stellen. Hierdoor hoefde hij ook geen rekening met een budget te houden. Hij stelde voor om een deel van het centrum van Parijs te slopen en te vervangen door wolkenkrabbers van zestig verdiepingen.

In de twintiger jaren groeide de metropool Parijs snel. In 1918 telde de stad nog vier miljoen inwoners, maar in 1920 waren dit er al vijf miljoen. In Europa stond Parijs op nummer één van de meest dichtbevolkte steden met 370 inwoners per hectare. Wat een ver-

schil was met Parijs en andere grote steden in West-Europa, was het verschijnsel dat de rijke mensen in het centrum bleven wonen. In de meeste grote steden verhuisden de rijke mensen naar de buitenwijken. Slechte sanitaire voorzieningen, ziektes en overbevolking karakteriseerde de leefomstandigheden van de stad en de armen in de voorsteden.

Het *Plan Voisin* van Le Corbusier bestond uit twee rechthoeken waarbij het westelijke deel voor wonen, cultuur en de overheid bestemd was. Het Oostelijke deel was bedoeld voor kantoren. Wanneer je naar de maquette en foto's kijkt zie je achttien grote wolkenkrabbers, in de vorm van een plus, geplaatst in een grid. Het plan hield rekening met de snelle opmars van de auto in de stad. Ook had hij plaats gemaakt voor een metrolijn en ruimte voor een vliegveld. Hij wilde hiermee laten merken hoe belangrijk hij snelheid en mobiliteit vond in de moderne stad en plaatste dit hierom in het hart van de stad. Volgens hem was de stad van de snelheid dan ook de stad van het succes.

Na de tweede wereldoorlog

De tweede wereldoorlog had grote gevolgen voor de architectuur en de ontwikkeling hiervan. Hierdoor werd direct na de oorlog voornamelijk in de traditionele stijl gebouwd om de steden grotendeels te herstellen. Hierbij maakte men gebruik van de traditionele bouwtechnieken. In deze tijd was er ook een groep architecten die de steden wilden vernieuwen en van de bouw een industrie willen maken, een massaproductie industrie.

Doordat de bouw van huizen in de oorlog stil had gelegen en de bevolking door de babyboom toenam, ontstond er woningnood. Van deze nood profiteerden de vernieuwende architecten die hierdoor hun plan, om van de woningbouw een massaproductie te maken, konden verwezenlijken. In de periode van 1950 tot 1980 schieten de onpersoonlijke en in strakke schema's gebouwde flatwijken uit de grond. Binnensteden worden gesloopt om plaats te maken voor de auto. Er moest ruimte komen voor parkeerplaatsen en uitvalswegen. In 25 jaar tijd werden ruim 1.800.000 woningen gebouwd. Maar zelfs dit was nog niet genoeg. Deze naoorlogse stadsontwikkelingen lokte al snel kritiek uit en gaven aanleiding tot het bedenken van nieuwe utopische steden.

Situationisten

"In de jaren zestig sprak het thema van de speelse mens die zich bevrijd en vrij bewoog in een door hem nieuw gedefinieerde ruimte sterk tot de verbeelding" (Pas, 2002). De mens als nomade. In steden als Milaan, Londen, Gent en Amsterdam dook jeugd op die kritiek uitte op maatschappelijke misstanden. Ze waren het niet eens met het gebruik van de stad als een gecontroleerde en functionele ruimte. Het sterk geromantiseerde beeld dat de provo's, zoals ze zich in Nederland noemden, hadden van de stedelijke omgeving, was een beeld van kleinschaligheid, leefbaarheid en vrijheid (Pas, 2002). "Dit contrasteert met de voorafgaande, functionalistische zienswijzen waarbij de stad werd opgevat als een product dat bepaalde functies vervulde, met een rationele indeling in sectoren: werken, wonen, besturen"(Pas, 2002). Het *Plan Voisin* hierboven genoemd is een goed voorbeeld van de stad waar zij zich tegen afzetten.

Veel inspiratie haalden ze uit Constant Nieuwenhuys en zijn ontwerp voor New Babylon. Samen met Guy Debord, een theoreticus en filosoof, was Constant één van de grondleggers van de internationale situationisten.

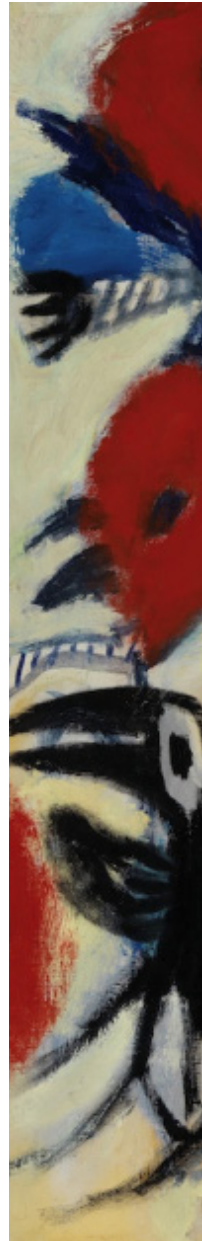
New Babylon -

Constant Nieuwenhuys 1956-1974

New Babylon is een ontwerp voor een nieuwe samenleving. Wat als we niet meer hoeven te werken? Wat als arbeid zo ver wordt geautomatiseerd dat de mens alleen nog maar vrije tijd heeft? Een kunstenaar die zich met deze vragen bezig hield was Constant Nieuwenhuys. Zijn denkbeeldige stad New Babylon was een stad met een radicaal nieuwe manier van leven. Zijn plan is een uiterste uitwerking van een transparante samenleving die de modernisten ambieerden, maar is tegelijkertijd ook het sluitstuk van het modernisme en het begin van het postmodernisme.

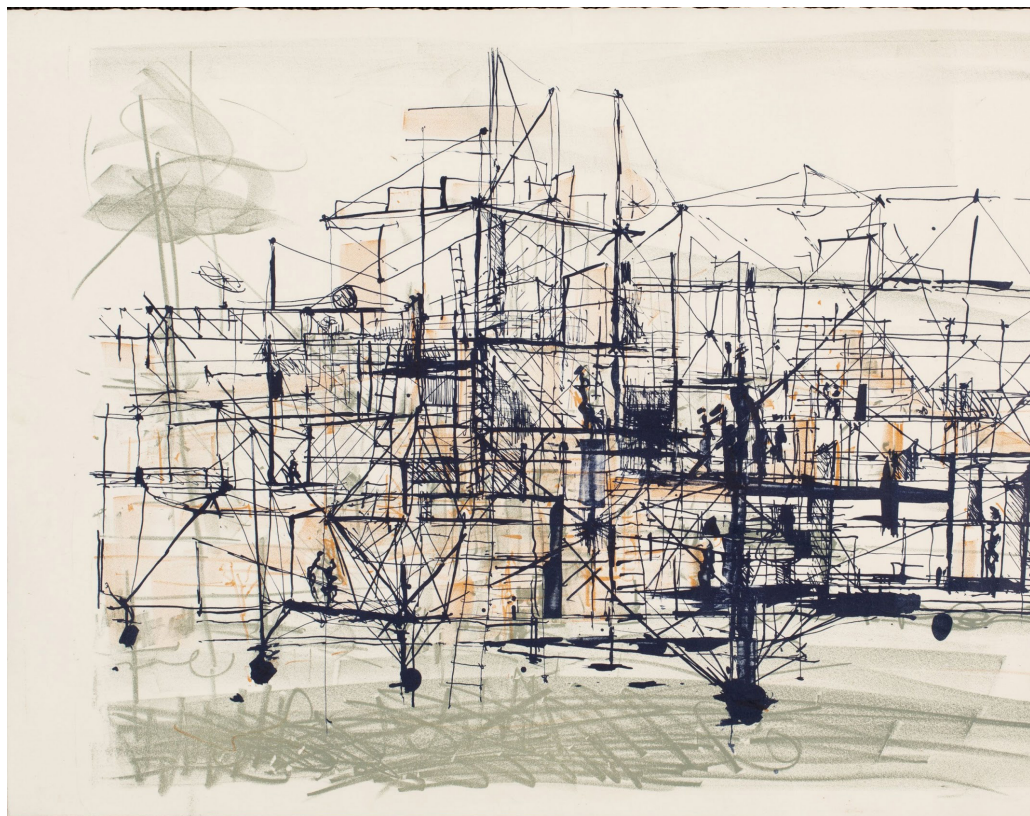
Constant Nieuwenhuys was een beeldend kunstenaar, acteur, muzikant en mede oprichter van CoBrA. Hij probeerde zich los te weken van het rationele denken van de modernisten. Samen met andere kunstenaars vormde hij de CoBrA groep. De naam van de groep is een afkorting van Copenhagen, Brussel en Amsterdam. CoBrA

keerde zich tegen het academische en het intellectuele. Deze groep vond dat de tweede wereldoorlog liet zien tot welke vreselijke dingen het intellect in staat is. De beweging experimenteerde veel met vorm, kleur en materialen en streefde naar spontane expressie. Inspiratie kon beter worden ontleend aan onder andere kindertekeningen die zich kenmerken door de fantasie en spontaniteit. Bekende uitspraken van Constant zijn dan ook: "Het kind kent geen andere wet dan zijn spontaan levensgevoel en heeft geen andere behoefte dan dit te uiten." en "kinderen en krankzinnigen hebben mij leren tekenen". Afbeelding 4 is een van zijn werken uit 1949. In 1956 liet hij het schilderen achter zich en richtte hij zich op stedelijke planning. Constant vond dat de stedenbouwers uit zijn tijd zich alleen maar bezig hielden met het snelverkeer en de woningbouw. Dit kwam waarschijnlijk door de snelle industrialisatie en de veranderingen die het leven daardoor onderging. Hij vond het grootste en belangrijkste probleem, de langzame maar totale vernietiging van de stad als collectieve levensruimte. Hij zag dit bijvoorbeeld terug in de verveling die in de nieuwe stadswijken heerst. Alles wordt opgeofferd aan de grootsheid en de groei van het verkeer (Westenburg, 1962).

Afbeelding 4. Het laddertje, 1949, 87,8 cm x 75,3 cm, lineoil paint, Collection
Kunstmuseum Den Haag, NL

Afbeelding 5. Constant Nieuwenhuys, *New Babylon*, 1961, litho. Collectie Academie voor bouwkunst Amsterdam

Hij ontwierp een utopische ideaal genaamd *Nieuw Babylon*. Van zijn ideeën over *Nieuw Babylon* maakte hij verschillende maquettes, tekeningen, schilderijen, collages, litho's, teksten, lezingen en films. Afbeelding 5 is hiervan een voorbeeld. Constant zag zijn ontwerp dan ook niet als een ontwerp alleen voor een stad, maar ook voor een hele nieuwe cultuur.

In *Nieuw Babylon* is alles geautomatiseerd en daardoor kan de mens leven als een *Homo Ludens* (spelende mens) en zijn creativiteit volledig ontplooiën. Door de automatisering, dacht constant dat het niet meer noodzakelijk was om op een plek te blijven wonen. In *Nieuw Babylon* zijn geen huizen en de "stad" is een groot, overdekt, collectief bezit. De mens kan als een nomade dwalen door *Nieuw Babylon*

en de relaties die hij heeft met andere mensen en gebouwen, zijn nooit vast (Westenburg, 1962). Een mens is niet langer geworteld aan een plek door bijvoorbeeld werk. Ook heeft men weinig tot geen privébezit.

Het ontwerp is één groot huis met ontelbare kamer, gangen en trappen. Een mens zou dagen kunnen dwalen omdat de sfeer van de ruimtes constant veranderd. Je treft woonelementen aan die je zou kunnen gebruiken en er is ook plek om je terug te trekken. Zoals Constant zelf zei, is *Nieuw Babylon* een labyrint, onuitputtelijk in variatie, een paleis met duizend kamers (Westenburg, 1962). De desoriëntatie die de stad opwekt zorgt er voor dat mensen makkelijker contacten leggen. De belangrijkste rol van de stad is die van de sociale ruimte.

De zorgen die wij kennen op een normale dag, zoals werk, zouden wegvallen en plaats maken voor bijvoorbeeld creativiteit en ontspanning. Het werk in de stad wordt gedaan door slaven, deze slaven zijn de machines. De mens doet alleen nog het creatieve werk. In *Nieuw Babylon* is spel een nieuw levensstijl. Iedereen is creatief en niemand is een passieve toeschouwer.

Constant wilde *Nieuw Babylon* geen utopie noemen omdat een utopie een geïdealiseerde uitwerking is van bestaande opvattingen en hij zich niet aansloot bij deze opvattingen.

Constant kijkt met vrijheid, creativiteit en de eigen werkelijkheid naar de stad en niet op een technische en rationele manier. Steden zoals *Cité Industrielle* van Tony Garnier en het ontwerp van de ideaalstad van Le Corbusier vond Constant typische productie steden. De steden zijn ingericht rondom de handel, de industrie, opslag van goederen en het huisvesten van arbeiders. *Nieuw Babylon* onderscheid zich hier van omdat het een ontwerp is voor een nieuwe cultuur. Deze stad zou bereikbaar zijn wanneer de mens geen oorlog voert en hun middelen op een positieve manier weet te gebruiken. Hierin hoor je duidelijk de modernistische gedachten van de maakbare wereld. Maar de stad is niet alleen bezig met industriële groei. De tegenstelling tussen het individu en de massa, die in de huidige maatschappij sterk naar voren komt, verdwijnt in zijn ontwerp. De tegenstelling is volgens hem tussen vrijheid en gebondenheid. Constant kijkt op een kritische, maar ook vragende manier naar de stad uit zijn tijd en suggereert vanuit hoop en niet vanuit een ideologie.

In een interview met Slmon Vinkenoog (1962) zegt Constant : “De sociale ruimte, de mark en de straat zijn aan het verdwijnen. We leven gecatalogiseerd in ‘woon-blokken’, geïsoleerd van elkaar door een net van verkeerswegen (Westenburg, 1962). We dwalen, ieder afzonderlijk, eenzaam door een leegte, verbannen uit de ‘massa’, waar-toe we toch behoren.” Dit als kritiek op naoorlogse CIAM ideeën van gescheiden woon-werk-verkeer. Constant heeft een afkeer voor deze woonblokken, zeker in combinatie met de prominente rol die het verkeer in de stad speelt. Het nastreven van een geïndustrialiseerde stad hield op bij Constant. Langzamerhand stortte het naoorlogse modernisme in.

Uitvoerbare utopie

“It is good to remember that utopia is nothing but the reality of tomorrow and that today’s reality is yesterday’s utopia” (le Corbusier, 2000).

Zoals je in dit citaat al kan lezen is het modernistische denken van Corbusier gefocust op de maakbaarheid van de utopie, de utopie als blauwdruk. Er wordt geredeneerd met hoop en optimisme. Het feit dat Constant zijn ontwerp al verder in de toekomst plaatst, laat zien dat het geloof in de maakbaarheid van de stad afneemt en dat deze onder de huidige omstandigheden nog niet uitvoerbaar zijn.

De uitgevoerde modernistische steden bleken niet zo ideaal als ze in eerste instantie leken. Er kwam steeds meer weerstand tegen de onpersoonlijke, betonnen architectuur met zijn gescheiden functies. Eén van deze mensen die hier kritiek op hadden was Jan Gehl. Gehl was een architect uit Denemarken en getrouwd met een psycholoog. Hij deed een praktijkonderzoek naar de leefbaarheid van moderne buitenwijken. Het bleek dat de mens niet kon gedijen in deze van bovenaf ontworpen stadsdelen. De wegen bleken te recht, de afstand tussen de bebouwing te groot. Sociale controle was niet mogelijk waardoor eenzaamheid en onveiligheid ontstond. De mens zoekt naar identificatie, ook in zijn woonomgeving. Maar de gebouwen waren te strak geometrisch, te weinig divers. Beton en andere industriële materialen werkten niet voor de woningbouw.

Gehl pleit voor gemengde functies (Gehl, 2015). Dit creëert veiligere steden doordat er meer sociale controle ontstaat. Wanneer je een straat meerdere functies laat hebben, zoals retail, kantoren, horeca en wonen, is er altijd activiteit op straat.

Bij de modernisten bepaalde de auto de schaal. Dit zorgde er voor dat steden te groot, te hoog en te snel werden (Gehl, 2016). Gehl legt de nadruk op de voetganger en de fietser in plaats van de auto. Ook waren de straten te breed opgezet en bleken deze te recht. De auto vraagt nou eenmaal om ander gebruik van de ruimte dan de voetganger. In openbare ruimtes moet volgens Gehl het verblijven boven het verplaatsen worden gesteld. Het creëren van zitplekken is hiervoor een optie (Gehl, 2016).

De jaren 60 en 70 waren tijden van grote onrust. Het was een periode vol radicale experimenten. Deze experimenten daagden de verwachtingen, van zowel de samenleving als leden uit het vak, uit. Het was een moment waarop architecten en ontwerpers, samen en alleen, op zoek gingen naar nieuwe utopieën op het gebied van technologie ecologie en politiek. Ze wierpen de huidige hiërarchie omver en verkenden nieuwe vormen van samenleven en alternatieve gemeenschappen. Ook waren ze bezig met nieuwe materialen en nieuwe vormen van media. (Blauvelt, 2015)

Deze kritiek op de moderne steden uitte zich ook in Italië. In de jaren zestig ontstonden daar onder andere de twee ontwerpgroepen Superstudio en Archizoom. Hun werk kan gerekend worden tot de radicale architectuur. Leden van beide groepen zijn afgestudeerd aan de faculteit architectuur van de universiteit van Florence en waren in de vroege jaren van hun carrière geïnteresseerd in product design en hedendaagse architectuur theorieën. Ze twijfelde aan het geloof dat het vak architectuur de sleutel is tot maatschappelijk welzijn, zoals dit door de modernisten gesteld werd. "De intenties waarmee de moderne beweging begon hebben hun kracht verloren." (Bekkering , 1992). Ze wilden zich richten op de wensen van de gemeenschap en wilden niet dat architectuur een uiting werd van de ideeën van een kleine groep bevoorrechten. In 1971 volgde daaruit het plan van Superstudio *Le Dodici Città Ideali*, ook wel de twaalf ideale steden. Tussen 1969 en 1972 kwam Archizoom met verschillende versies van hun plan *No-stop City*. In 1973 viel de groep van Archizoom uiteen, gevolgd door Superstudio in 1978 (Bekkering , 1992).

Archizoom - No-stop City

De ontwerpgroep Archizoom, die zich met design, architectuur en ook stadsplanning bezighield, wordt gezien als de grondlegger van het Anti design. Met hun ironische en provocerende werk gingen ze in tegen het functionalisme en consumptisme. De groep werd gevormd rond 1964 door Andrea Branzi, Massimo Morozzi, Gilberto Corretti en Paolo Deganello. Iets later krijgt de groep er nog twee leden bij. In het niet gebouwde project *No-stop City*, dat overigens goed is vastgelegd in tekeningen en geschriften, wordt de natuur niet langer vervuild door uiteenlopende architectonische elementen die er een culturele betekenis aan willen geven. Archizoom dacht dat ze de wereld konden veranderen door het gebruik van hetgeen waar ze kritiek op hebben. Hun onderzoek naar het verschijnsel de "stad" neemt in 1970 een definitieve loop: de kenmerkende onderdelen van de stad zijn de fabriek en de supermarkt (Cosmic Comics, 1976). Het plan wordt hier nog niet onder de naam *No-stop City* gepresenteerd, maar onder de titel: "City, assembly line of social issues, ideology and theory of the metropolis.". Het concretiseert ideeën over het verdwijnen van de architectuur uit de stad. Het plan wordt voor het eerst in 1970 in het tijdschrift *Casabella* gepubliceerd. De tekeningen van *No-stop City* laten een oneindig grid zien die onderverdeeld wordt door lijnen die muren voorstellen. Verder wordt het grid alleen onderbroken door natuurlijke elementen zoals bergen en rivieren. De stad had een soortgelijke ordening als die van een supermarkt en fabriek. In de *No-stop City* leven mensen als kampeerders. Mensen kunnen hun eigen woning bouwen. Dit zou nieuwe gemeenschapsvormen stimuleren. De stad is een immateriële stad. Waar de architectuur verdwijnt ontstaat er een stad die vrij is van alle symbolische waarde. In afbeelding 6 zijn voorbeelden gegeven van hoe het er uit kan zien. De verbeelding van de gebruiker is belangrijk en de architectuur stelt geen grenzen meer aan de mogelijkheden.

Afbeelding 6: Photo by Archizoom Associati "Non stop city internal landscape" 1970

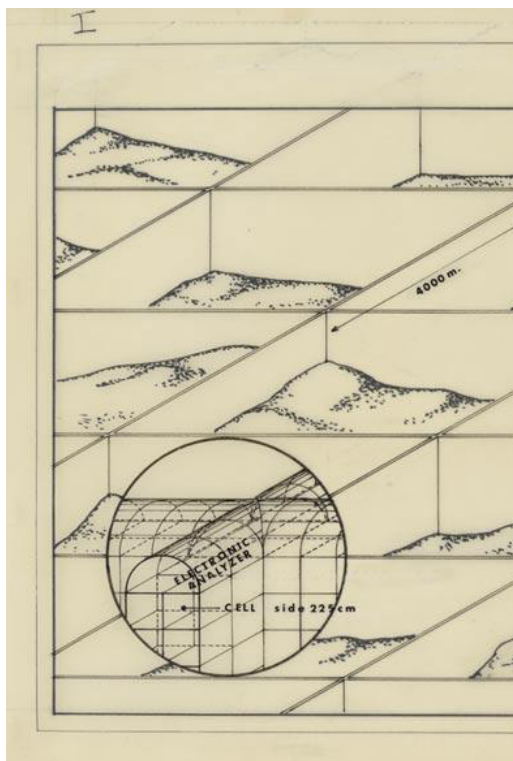
De twaalf ontwerp steden - Superstudio

De eerste van de *twaalf ideale steden* heet de *2000 ton stad*. De stad ziet er uit als een soort rooster waarbij er in elk vakje een ander persoon woont. De cel is perfect voor de persoon die er woont. Elke cel heeft muren waar 3D beelden, geluiden en geuren worden uitgezonden (Máčel, 2002).

Er is een stoel die zich perfect naar het menselijk lichaam kan vormen. De dood bestaat niet meer, maar wanneer een persoon twijfelt aan het perfecte en eeuwige leven dat hem geschonken is, wordt dit de eerste keer door de vingers gezien. Wanneer dit zich herhaalt, wordt de persoon afgestoten. Er valt dan een paneel van 2000 ton naar beneden tot het de vloer raakt. Op dat moment is er plaats gemaakt voor een nieuw leven. De personen die dan in de omgeving van de cel wonen doneren een eikel of zaadcel en die worden via kanalen naar de cel gestuurd waar in de lege stoel een nieuw kind geboren wordt.

Leden van superstudio waren actief betrokken bij maatschappelijke thema's en verwerkten ook kritiek over de maatschappij in hun werk. Een voorbeeld hiervan zijn "*De twaalf ontwerp steden van Dodici Città Ideale (1965)*", hierin uiten ze kritiek op de samenleving en laten ze in fantasievolle steden zien in wat voor doemscenario's we terecht kunnen komen.

In de jaren zestig brak in Europa een periode aan waar er op politiek en maatschappelijk gebied veel veranderde. In 1968 braken er stu-

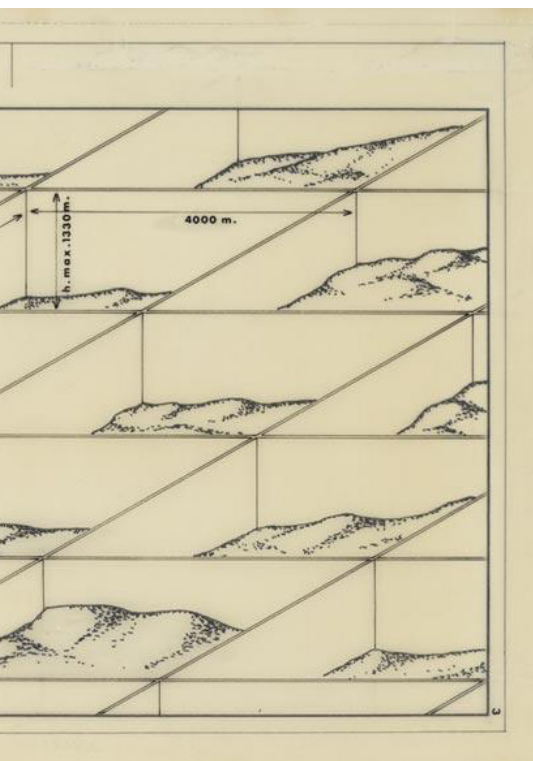
dentente protesten uit. Een belangrijk voorbeeld van de veranderingen in het design-denken kon je vinden in Italië. Ook daar lieten steeds meer studenten zich uit over hun onvrede over de maatschappij. In Florence, waar de studenten van de architectuuropleiding zich verzetten tegen de conservatieve lesmethoden, werden cursussen georganiseerd. In deze cursussen kwamen nieuwe visies op architectuur aan bod. Twee docenten die een belangrijk rol speelde in

het vernieuwen van het onderwijs waren Leonardo Ricci en Leonardo Savioli. Ze gaven een nieuw leven aan de opleiding door "form follows function" af te wijzen. De vorm van het gebouw hoefde niet meer gebaseerd te zijn op de functie van het gebouw. Ze legden nadruk op het belang van expressie en het experimenteren. Ook de beleving van ruimte, historie en het stimuleren van hypothetische denken was belangrijk. In de cursussen zochten de leerlingen naar de manier waarop kunst, architectuur en theorie zich verhouden tot elkaar.

Superstudio is een samenwerking die is ontstaan tussen leerlingen van deze school (Máček, 2002). Het zesttal, bestaande uit Adolfo Natalini, Cristiano Toraldo di Francia, GianPiero Frassinelli, Alessandro Magris, Roberto Magris en Alessandro

Poli, zocht naar manieren om architectuur met kunst en theorie te combineren. In hun presentaties zie je ook technieken van de pop art terug zoals collages en fotomontages.

De leden van Superstudio waren actief in actiegroepen die zich inzetten voor maatschappelijke thema's. Architectuur heeft volgens hen

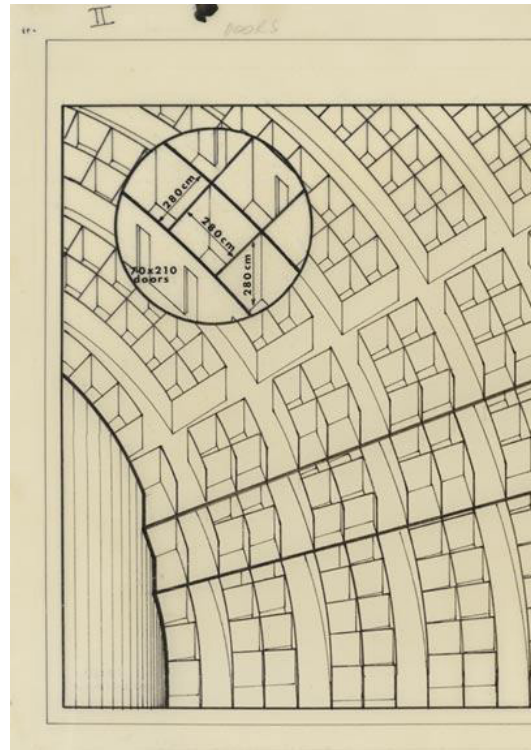

Afbeelding 7. Le Dodici Città Ideali, 1971, Prima città: Città 2000, Drawing Encre sur calque 27 x 30 cm, © François Lauginie

ook een rol in het proces om een betere wereld te realiseren. Ze onderzochten met hun ontwerpen de gevolgen van de ontwikkelingen op architectonisch, maatschappelijk en sociaal gebied, en leverden hier met hun ontwerpen kritiek op.

Le Dodici Città Ideali (De twaalf ideaal steden) van Superstudio laten zien in welke doemscenario's we terecht kunnen komen. In de fantasievolle steden werken ze waarden zoals gelijkheid, schoonheid en efficiëntie uit. Dit deden ze alleen zo radicaal dat er een wereld ontstond die eerder als een nachtmerrie bestempeld zou worden dan als een utopie. We kunnen daarom eerder spreken van een contra-utopie. De steden waren geen realistische of wenselijke scenario's, maar fantasievolle benaderingen. Het zijn denkbeeldige scenario's waarin het modernisme en het kapitalisme tot het overdrevene zijn uitgevoerd. In 1971 werden de twaalf ideale steden voor het eerst gepresenteerd. Dit gebeurde in het tijdschrift genaamd *Architectural design* en een jaar later stond het ook in het tijdschrift *Casabella*. In elk van de twaalf ontwerpen stonden aspecten van de moderne stedenbouw centraal, zoals zonering, industrialisatie, het gebruik van standaard bouwmaterialen, mechanisatie van het bouwproces, uniformiteit en consumptie (Eaton, 2001).

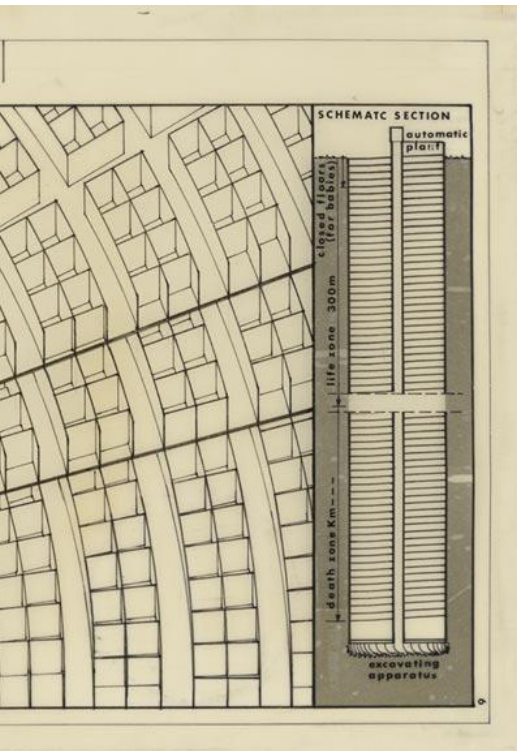
De tweede stad, genaamd *Coclea temporale*, is een eindeloze spiraal met een diameter van 4,5 kilometer. Het centrum van de spiraal

kijkt naar het centrum van de aarde. Eén keer per jaar draait de schroef helemaal rond en boort zich zo langzaam dieper de aarde in. De grond die naar boven komt wordt door een automatisch bouwsysteem gebruikt om de stad aan de bovenkant verder uit te bouwen. Wanneer je geboren wordt, leef je in een afgesloten cel aan de bovenkant van de schroef. Naarmate je ouder wordt, boor je je steeds dieper de aarde in om aan het einde van je leven samen met

je cel in het binnenste van de aarde te vergaan. De bewoners hebben geen bezittingen (en dus ook geen kleren), omdat de stad hun voorziet in al hun behoeftes. Ze zijn vrij om zich te gedragen hoe ze willen en hun leven verder naar eigen inzichten in te delen. Ze mogen alleen zijn of in een groep. Ook mogen ze eigen wetten en regels opstellen. Ze kunnen naar boven, naar de kinderzone klimmen en naar het binnenste van de aarde, de oneindige diepte. Het enige wat ze niet mogen is de stad verlaten. Hoewel de titel doet geloven dat deze twee bovengenoemde steden ideale steden zijn, lijkt dit niet zo. Ze neigen eerder naar een dystopie dan een utopie. Dit omdat ze een belangrijk kenmerk van de utopie missen: hoop. De hoop op een betere wereld. Super-

studio heeft het geloof dat architectuur de wereld kan veranderen en een betere maatschappij kan creëren opgegeven. Ze zoeken wel naar een nieuwe verhouding van de maatschappij met de architectuur, maar doen dit zonder een ideale toekomst in beeld. Ze zetten zich dan ook af tegen de moderne architectuur.

Hoewel beide groepen, Archizoom en Superstudio, kenmerken van het postmodernisme hebben rekenen we ze hier niet onder. Ze zijn het geloof in "de waarheid" verloren en zijn kritisch maar hebben nog wel de hoop en het idee dat je de wereld kan veranderen. Het postmodernisme kijkt relativerend naar de wereld en heeft het idee dat je toch niks kan veranderen of de mensen achter je kan krijgen doordat iedereen op een eigen manier naar de wereld kijkt.

Postmodernisme en de utopie

Postmodernisme en de utopie.

In dit hoofdstuk ga ik kijken naar de stroming genaamd het postmodernisme. Waar komt deze stroming vandaan en wat kenmerkt deze stroming? Kan het postmodernisme een utopie voortbrengen?

In de laatste decennia van de twintigste eeuw kenmerkt architectuur zich door de vaak tegenstrijdige ontwerp-stromingen. (Heynen, 2014) Er waren ontwerpers die trouw bleven aan de modernistische architectuur maar er kwamen ook tegenreacties op het modernisme. Deze stroming ging aanvankelijk gelijk op met de bevrijdingsstrijd van de jongere generatie tijdens de hippietijd. Men probeerde zich van de behoudende opvattingen van de naoorlogse babyboom-generatie los te maken. Het was de tijd van de parijse studentenopstanden en de anti-autoritaire opvoeding, van de dolle mina's en de homobewegingen.

Het postmodernisme wordt gezien als deels een reactie op en deels voortzetting van het modernisme. In plaats van de idealen van zuiverheid, functionaliteit en helderheid die de modernen voorop stelden, ambieert het postmodernisme een meerduidige betekenisvolle en contextgevoelige architectuur.

Het postmodernisme omvat verschillende stromingen, maar de betekenis wordt vaak verenigd tot: architectuur met een historiserende vormtaal en een hoog decoratief gehalte, die commercieel aantrekkelijk is en inspeelt op de smaak van het grote publiek (Heynen, 2014). Een voorbeeld van postmodern werk in Nederland is bijvoorbeeld het hotel in Zaandam van WAM architecten, te zien in afbeelding 9. Het gebouw trekt nogal de aandacht. De stapel huisjes doen meteen denken aan de Zaanse Huisjes die kenmerkend zijn voor Nederland. De nadruk ligt bij dit gebouw ook niet meer op de functie ervan en kun je dus niet meteen afleiden aan het gebouw. Er wordt gebruikt gemaakt van felle kleuren en speelse elementen.

Afbeelding 9. Roel Backaert © WAM architecten / Molenaar & Van Winden architecten

De tweede helft van de 20ste eeuw was een periode met snelle veranderingen in de westerse cultuur. De democratisering, die er voor zorgde dat bijna iedereen stemrecht kreeg, en de sociale verzekeringen die er voor zorgde dat mensen zekerheid kregen bij ouderdom, ziekte en werkloosheid hadden grote gevolgen. De lonen van de mensen stegen en in de jaren zestig ging een groot aantal mensen naar de universiteit. Goede scholing was niet alleen nog maar voor de elite weggelegd en jongeren genoten een steeds betere opleiding. Het idee van de wereld als grote stad ontstond door de opkomst van de massamedia, communicatiemiddelen en betere

vervoersmiddelen. Je kunt communiceren met mensen over de hele wereld en met het vliegtuig en de trein kun je makkelijker naar de andere kant van de wereld reizen. De mens raakte gewend aan luxe, men begon zich te gedragen als consumenten. Het is de tijd van het ik-tijdperk waarin men vooral aan zichzelf dacht, bang was voor de mening van de ander en zich daarom het liefst conformeert aan het beeld wat de massamedia hun voorhield. Deze bange, behoudende burger zonder idealen was het tegendeel van wat Constant voor ogen had. Deze mentaliteit van de millennium-mens stond ook lijnrecht tegenover de kenmerken van de utopie zoals het collectief karakter en het geloof in een nieuwe wereld. Het postmodernisme veranderde langzamerhand van creatief cynisme naar een gevoel van 'anything goes'.

Door de snellere en geavanceerde productie met behulp van machines ontstond een grotere variatie aan producten die goedkoper gemaakt konden worden. Er ontstond een wegwerpcultuur en mensen werden door middel van reclame geprikkeld om nieuwe aanschaffen te doen. Reclame werd een kunstvorm.

Postmodernisme, geen utopie

Mijn vraag is: is dit hedendaagse postmodernisme wel in staat is om utopieën voort te brengen? Want is het niet zo dat de twee belangrijkste kenmerken van de utopie maatschappijkritiek en het collectief zijn? Dit terwijl het postmodernisme zich verre houdt van een kritische stellingname en

een hele individualistische insteek heeft.

Je zou zelfs kunnen zeggen dat het mee drijft op het consumentisme, op het individualisme en het kapitalistische systeem en dat het volop en kritiekloos gebruik maakt van de technologische ontwikkelingen van de computer, op gebied van nieuwe materialen en bouwtechnieken en zich alleen bezighoudt met kick ervaringen en de gebruiker behandelt als consument.

De rede heeft door de verschrikkelijke gebeurtenissen in de twintigste eeuw zijn bindende factor verloren. In het postmodernisme is

er dan ook een gebrek aan het “metaverhaal” en wordt er getwijfeld aan de “waarheid”. Het idee van het grote verhaal verdwijnt, dit leidt namelijk alleen maar tot grote rampen zoals bijvoorbeeld het communisme en het kapitalisme. “Postmodern betekende dat we ons nooit meer zouden laten betoveren door dit soort ideologische verhalen die ons een hemel op aarde beloven, maar mensen knechten” (Buijs, G., Verbrugge, A., van Baardewijk, J., 2018). Dit staat lijnrecht tegenover het geloof in de maakbaarheid van de utopie die de modernisten nog hadden.

Het postmodernisme is ook een tijd waarin het individu een belangrijke plek krijgt. De maakbaarheid van de samenleving is ingeruild voor de maakbaarheid van het individu. Deze twee veranderingen, het verlies van het grote verhaal en het individualisme staan lijnrecht tegenover het collectieve karakter van de utopie. De utopie leunt juist op het collectief en het gezamenlijk geloof in de utopie. De kenmerken van het postmodernisme, zoals het individualisme en het cynisme, zorgen ervoor dat er in deze tijd geen utopieën meer voortgebracht worden.

Metamoderni-

Metamodernisme en de utopie.

sme en de utopie.

In dit hoofdstuk ga ik kijken naar de tijd waar we ons nu in bevinden, het *metamodernisme*. Wat zijn de kenmerken en wat zijn de verschillen met het postmodernisme? Verder ga ik twee voorbeelden uit de huidige tijd beschrijven waar architecten utopische idealen gebruiken voor hun ontwerpen.

Ons luxueuze en zorgeloze leven heeft in de loop der jaren wel al enkele deuken opgelopen: de oliecrisis uit de jaren tachtig en de kredietcrisis in 2007 gaven al waarschuwingen af dat we ver boven onze 'stand' leefden, dat we onze grondstoffen uitputten en ons te snel rijk rekenden. Ook de klimaatcrisis is een teken dat we niet op dezelfde voet door kunnen gaan en moeten gaan nadenken over alternatieve toekomsten.

Maar de oliecrisis had ook positieve gevolgen. Zo kwam de zoektocht naar andere energiebronnen, zoals de zonne-energie, in een stroomversnelling. Er ontstond een vraag naar duurzame energie. Dit mede door het milieuvraagstuk dat ontstond. We werden wakker geschud en op onze verantwoordelijkheid gewezen om ons in te zetten voor de toekomstige generaties. Maar er waren nog meer zaken aanleiding tot een heroriëntatie op ons eigen handelen. De digitalisering heeft een enorme impact gehad op onze cultuur. Was die invloed aanvankelijk in het postmodernisme die van 'anything goes', zien we nu meer en meer dat de mensheid weer behoefte krijgt om zelf de teugels in handen te nemen. Men wil niet alles overlaten aan de financiële wereld, aan de technologie, aan de grote wereldmerken, aan de regeringen, aan de massamedia of aan de wereld van Google en Facebook.

Wat is het metamodernisme?

Je ziet dat de architectuur en kunst aan het veranderen zijn en ze kunnen niet langer worden beschreven in termen van wat de generatie vóór ons het postmodernisme noemde. Alle postmoderne definities en vocabulaire lijken niet langer voldoende, om te begrijpen wat er vandaag en elders in de kunst gebeurt (van den Akker, Gibbons, & Vermeulen, 2017).

Stadsplanners en architecten vervangen langzaam hun blauwdruk plannen door groenere en milieuvriendelijke varianten. Ze drukken vaak hoop en oprechtheid uit die niet meer aansluit bij de gevoels-

structuur van het postmodernisme.

In 2010 stelden Timotheus Vermeulen en Robin van den Akker, beide cultuurtheoretici, in hun essay "Notes on Metamodernism" (van den Akker et al., 2017) dat er vanaf 2000 een terugkeer was van typisch moderne posities. We zijn in het metamodernisme beland. Het metamodernisme is een gevoelsstructuur, wat staat voor een breed gedragen sensibiliteit die een bepaalde generatie heeft die in een bepaalde periode opgroeit. Doordat dit breed gedragen is bevat dit dan ook bepaalde kenmerken. Door naar de hedendaagse en populaire kunsten te kijken, kun je tot de kern komen van een bepaalde gevoelsstructuur en ook het handelen, denken en doen die hierbij komt kijken.

Waar in het postmodernisme de discussie over het einde van de geschiedenis wordt gevoerd, "we zijn in onze comfortzone aangekomen", zie je momenteel dat het debat meer gaat over het idee dat we aan het begin van de geschiedenis staan. De behoefte om weer te weten waar we naar toe gaan, en moeten gaan, is terug. Het idee dat we in de comfortzone zijn aangekomen is weg en dat is vooral het geval bij de jongere mensen. We weten van de huidige problemen, maar weten niet wat of die er is. We de oplossing is en eigen handelen weten ook dat ons we zien, zoals maatverandering, wij hierdoor bij- erger maken en wij hierdoor bij- dragen aan het oude systeem. Tegelijkertijd proberen wij het wel beter te maken en ons te engageren. Omdat het te veel onderwerpen zijn kunnen we dit niet voor elk probleem doen, maar daarom kiezen wij onze eigen problemen hiervan uit om ons tegen te verhouden. Ook zijn we hypocriet. We doen dingen waartegen wij protesteren. Ondanks dat bijna alles wat we doen hypocriet is, vinden we alsnog dat we er iets aan moeten doen.

"Pessimisme van
het verstand,
optimisme van
de wil"

We zijn een generatie die het voor het eerst mee gaan maken, dat ze het niet beter gaan krijgen dan hun ouders. Met het kapitalisme dat zorgt voor extreme ongelijkheid en de klimaatcrisis. Hier zijn we ons bewust van. Tegelijkertijd zijn we positief en gemotiveerd om aan de

slag te gaan. Een citaat die Van den Akker ook aanhaalt in de lezing voor Sogeti (een tech bedrijf) is van Antonio Gramsci, "*Pessimisme van het verstand, optimisme van de wil*". Er heerste een pessimisme van het intellect, we weten dat het slecht gaat, maar er is ook een optimisme van de wil, we willen ons op een positieve manier inzetten voor zaken waar wij om geven.

Het is geen naïeve poging om een utopisch verlangen te herformuleren. We weten nu dat zoiets gevaarlijk kan zijn door de neiging tot totalitarisme, zoals in het verleden is gebleken. Maar we moeten dit doen, ondanks alles. Dit proces kan een mislukking worden en we kunnen op onze bek gaan. Maar we moeten het proberen, ondanks al die gevaren. Hieronder ga ik twee voorbeelden noemen van architecten die de utopische gedachten, die in het postmodernisme verdwenen lijkt, weer gebruiken in de architectuur.

(W)ego - Mvrdv

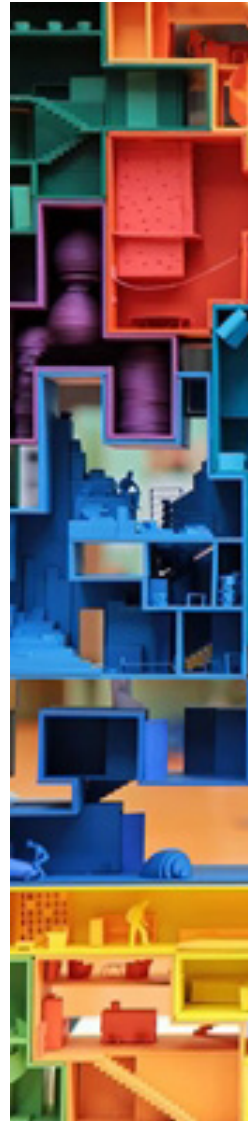
De wereldbevolking groeit rap en steeds meer mensen trekken naar de stad¹. In een rapport van de Verenigde Naties is te lezen dat in 2018 55% van de wereldbevolking in stedelijke gebieden woont. Ze verwachten dat dit aantal in 2050 opgelopen zal zijn tot 68%. Deze enorme groei van de stedelijke bevolking vraagt om een nieuwe aanpak voor het vormgeven van deze metropolen (metropolen zijn stedelijke gebieden met meer dan 1 miljoen inwoners).

Mensen trekken naar de stad omdat daar het meeste werk is en door de grote aanwezigheid van verschillende voorzieningen. Een architectenbureau dat zich hier veel mee bezig houdt is MVRDV met hun ontwerp "*The future city is wide / (w)ego*". MVRDV is een architectenbureau die werd opgericht in 1993 door Winy Maas, Jacob van Rijs en Nathalie de Vries. Het bureau is gevestigd in Rotterdam, een stad die rekening houdt met een verdubbeling van het aantal centrum-bewoners. Op hun eigen website zeggen ze over hun werk dat de resultaten van hun opdrachten voorbeeldige, uitgesproken projecten zijn waarmee onze steden en landschappen zich kunnen ontwikkelen naar een betere toekomst (MVRDV, 2017). MVRDV werkt aan gebouwen in verschillende maten (van huis tot bibliotheek), stedelijke plannen en visies en aan installaties en tentoonstellingen.

Hun onderzoeksgerichte aanpak wordt geïllustreerd door *The Why Factory*: een onafhankelijke denktank en onderzoeksinstituut dat ze samen met de Technische Universiteit Delft runnen. The Why Factory biedt een agenda voor architectuur en stedenbouw door de stad van de toekomst te visualiseren. Dit onderzoek leidt hen tot het aanpakken van kwesties variërend van wereldwijde duurzaamheid in grootschalige studies, zoals Pig City, tot kleine en pragmatische architecturale oplossingen voor verwoeste gebieden zoals New Orleans.

In (W)ego heeft Winy Maas samen met MVRDV en The Why Factory een scenario voor de toekomstige stad ontworpen. Het project "The future city is wide" gaat over de vragen: hoe ziet de toekomstige stad er uit en wat zijn de producten van de toekomstige stad die hem gaan kenmerken? Ze stellen hierbij interessante vragen over de toekomstige stad. Hoeveel kunnen we dromen over de toekomstige stad? Wat zijn de limieten van mogelijkheden in de toekomstige stad? Hoe kunnen we de architectuur van het heden gebruiken om in de toekomst betere architectuur te maken? Hoe kunnen we onderhandelen over onze eigen architecturen van verlangen? (MVRDV, 2017)

Door gebruik te maken van onder andere gaming, onderzoeken ze hoe de concurrerende wensen en de ego's van bewoners op elkaar kunnen worden afgestemd, om zo in een dichtbevolkt gebied behoeftes alsnog maximaal te kunnen vervullen. De bewoners onderhandelen onderling over de ruimte die zij in gebruik zouden willen nemen. Tijdens de Dutch Design Week van 2017 in Eindhoven presenteerden ze ook een mock-up dit plan. "Hoe verdedig je jouw idealen? Bewoners beginnen samen te werken, om elkaar heen te werken, om op een of andere manier, samen tot iets nog beters te komen! De ruimtelijke kronkels en onderhandelings-

Afbeelding 10. (w)ego The why factory, TU Delft.

gen maken iedereen nieuwsgierig naar wat er bij de burens gebeurt" (Architectenweb, 2017). MVRDV kaart duidelijke problemen uit onze tijd aan. Ze komen met een utopisch plan welke nog niet uitvoerbaar gaat zijn in de nabije toekomst.

Een onderwerp dat door MVRDV, maar ook door de Anti design beweging, werd aangekaart is consumentisme. In deze tijd heersen er ideeën dat niet de overpopulatie, maar de overconsumptie het werkelijke probleem is en dat klimaatverandering een symptoom hiervan is. De rijkste 10 procent van alle consumenten wereldwijd stoot 49 procent

van alle CO₂ uit. De rijkste 1 procent stoot net zoveel uit als de armste 50 procent (Mommers, 2016). Een architect die tegen de passieve consumptie is, is Alessandra Covini. Met haar plan *Amsterdam Allegories* doet ze een suggestie voor hoe het anders kan.

Amsterdam Allegories - studio Ossidiana

Dit project is een prachtig voorbeeld van wat het Metamodernisme in de architectuur inhoudt. *Amsterdam Allegories* is een project van Alessandra Covini en Giovanni Bellotti voor de Prix du Rome 2018 waarmee ze de eerste prijs hebben gewonnen. De Prix du Rome is één van de oudste prijzen voor beeldend kunstenaars onder de 40 en architecten onder de 35. Het doel van de prijs is om beeldend kunstenaars en architecten te traceren, te stimuleren zich verder te ontwikkelen en hun zichtbaarheid te vergroten (studio-ossidiana, 2018).

Sixhaven is een gebied in Amsterdam noord. Noord wordt met de

Afbeelding 12. Een van de eilanden van Amsterdam allegories, plek voor biodiversiteit.
fotografie: Kyoutangtae Kim

Afbeelding 11. Een van de eilanden van Amsterdam allegories met plek
 om te bloeien
 fotografie: Kyoutangtae Kim

rest van Amsterdam gescheiden door het IJ. Door de komst van de noord/zuidlijn, een metrolijn van noord naar zuid Amsterdam, ontwikkeld het noorden van Amsterdam zich sneller. Hierdoor begint Amsterdam ook naar het noordelijke deel te kijken. Het is een plek waar verschillende schalen en snelheden samenkomen en biedt daarom potentie voor een nieuwe publieke ruimte.

Het project *Amsterdam Allegories* transformeert Sixhaven in een met water gevulde haven waar 21 "eilandjes" drijven. De eilandjes reflecteren op een poëtische manier op de stad haar identiteit, dromen en obsessies, haar verlangens en eigenaardigheden. Het kan worden beschouwd als een experimenteel publiek domein waar de identiteit van de toekomstige stad kan worden vormgegeven en ontdekt kan worden. De eilanden zijn ontworpen doormiddel van de mogelijkheden die ze bieden voor menselijke ontmoetingen met dieren, planten en mineralen (studio-ossidiana, 2018). Eén van die eilanden is het "shore eiland". Dit eiland is een ode aan de Nederlandse kust. Het eiland reflecteert op de relatie die de stad heeft met haar territorium en het verband met de kusterosie en de stijgende zeespiegel.

De eilanden zijn plaatsen waar mensen met een verschillende sociale

en economische achtergrond elkaar kunnen ontmoeten, maar ook een betere relatie met de natuur kunnen opbouwen. Ze reageert in het ontwerp dus ook op de verstoorde relatie die de mens met de natuur heeft, waarbij we zoals eerder in deze scriptie vermeld, onszelf boven de natuur plaatsen. (studio-ossidiana, 2018)

Het doel van *Amsterdam Allegories* is om een nieuwe manier van openbare ruimte te ontwerpen waarin het besteden van vrije tijd opnieuw gevormd wordt. Covini vindt dat publieke ruimtes overgereguleerd zijn en zoekt met haar project naar een alternatief. Het is een manifest om het openbare domein op een nieuwe manier vorm te geven. Het moet een arena gaan worden voor actie, in plaats van een plek voor passieve consumptie. Het fictieve plan tovert de inwoners om tot boeren, cartografen, ontdekkingsreizigers, zeilers en verzamelaars.

Dit project past heel goed in de stroming van het metamodernisme past. Het wil een probleem aankaarten. Het is oprecht, ook al weet ze nog niet precies hoe het opgelost moet worden. De plannen zijn niet letterlijk uitvoerbaar, maar roepen veel emoties en ideeën op.

Verschillen met het postmodernisme

De thema's van nu verschillen met die van de jaren negentig. Er is weer een terugkeer van het grote verhaal. Het metaverhaal, zoals Lyotard deze noemt (Heynen et al., 2014). We hebben iets te vertellen en doen dit dan ook graag.

Ook voelen wij ons weer sociaal en politiek betrokken. We voelen een noodzaak, een urgentie, om dit dan ook te zijn. Er is sprake van een nieuwe oprechtheid. We willen niet meer alleen maar cynisch en sarcastisch zijn. We gebruiken die humor en het sarcasme nog wel, maar we willen ons serieus verhouden tot een thema. De hoop die belangrijk is bij een utopie is terug.

Daarnaast komt het idee van vakmanschap terug en we hechten waarde aan het zelf produceren. We willen weer empathisch zijn en zorgen voor de mensen, planten en dieren om ons heen

Het postmodernisme heeft kritiek, maar legt geen link met de toe-

komst. Ze zien goed het absurde en dat dingen idioot zijn, maar focussen zich niet op de toekomst. In de tijd van het het metamodernisme is die link met de toekomst juist heel belangrijk.

***“It’s time to
return the
utopian
thinking”***

- Rutger Bregman (2016)

Wat leren de utopieën uit
het verleden ons?

Wat leren de utopieën uit het verleden ons

De voorbeelden in deze scriptie zijn genoemd omdat deze een goed beeld geven van de tijd waarin ze geschreven zijn, maar ook een goed beeld geven van wat een utopie kan zijn. Zo laat Corbusier in zijn *Plan Voisin* de hoop op een nieuwe wereld, met technologie als aanjager en nieuwe mogelijkheden voor een gelukkiger leven, zien. Hij gelooft in de utopie en de realisatie hiervan. Constant zijn *Nieuw Babylon* laat hier weer een reactie op zien. Zijn plan is een uiterste uitwerking van een transparante samenleving die de modernisten beoogden, maar geeft ook kritiek op de modernistische plannen waarbij de auto de stad overneemt en de stad rondom de industrie gemaakt is. Zijn plannen laten namelijk het tegenovergestelde zien. De industrie is geautomatiseerd en speelt in de stad geen rol, maar draait voornamelijk om de vrije mens. Zijn utopie laat een vrije benadering zien met veel verbeelding. Het is een gedachte experiment die een suggestie doet naar een alternatieve toekomst.

De voorbeeld uit de jaren 60 en 70 die in deze scriptie genoemd zijn, zijn Superstudio en Archizoom, zijn twee voorbeelden die kritiek geven op de massaproductie die ontstaan is en op de mens als consument. Superstudio doet dit in de vorm van anti-utopieën met ironie en cynisme. Dus door te kijken naar wat ze willen veranderen en dit op een cynische manier uit te werken als een anti-utopie, geven ze jou geen direct beeld van wat de utopie is, maar geven ze je wel een voorzet van wat hij zou kunnen zijn. Deze twee voorbeelden laten mij de humor zien waarmee je aan de slag kan gaan, maar ook dat architectuur een vorm van protest tegen de huidige gang van zaken kan zijn.

Van de huidige tijd staan twee voorbeelden, *(W)ego* en *Amsterdam allegories*, in deze scriptie die goed laten zien dat we in de huidige tijd nog steeds met behulp van onze verbeelding en gebruik van utopische idealen kunnen ontwerpen. Ze laten zich niet beperken door wat er mogelijk is en wat de huidige gang van zaken is. Wel ontwerpen ze met een kritische kijk op de wereld en proberen ze ontwerpen te maken voor de samenleving. Deze ontwerpen laten ons zien dat je nog niet precies hoeft te weten hoe je, je ontwerp precies gaat uitvoeren, maar dat een gooi in de goede richting al het proberen waard is. Beide ideeën zijn namelijk niet letterlijk over te nemen, omdat het niet mogelijk is of omdat de technologie er nog niet klaar voor is. Maar juist daardoor spreken ze juist tot de verbeelding.

Conclusie

Conclusie

We staan momenteel tegenover één van de grootste problemen uit de tijd van de mens: de klimaatcrisis. Dit laat mij vaak nadenken over een betere wereld. Ik wilde onderzoeken of de tijd waar wij in leven rijp is voor nieuwe utopieën. Dit omdat de ontwerpwereld, op een paar uitzonderingen na, het af laat weten. We zijn momenteel te veel bezig met het ontwerpen van projecten waarbij het economisch belang op nummer één staat. Elk stukje ongebruikt land wordt opgeofferd voor winkels, huizen, industrie, landbouw en gebouwen die een kick ervaring opleveren voor toeristen. We laten de natuur nergens meer zijn gang gaan en willen alles controleren.

Werk aan de winkel

Als ruimtelijk ontwerpers geven wij de fysieke ruimte vorm. Als ontwerpers moeten wij met een kritische blik naar de wereld om ons heen kijken. Wij kunnen de samenleving een spiegel voorhouden en tegelijkertijd laten zien wat mogelijk is, de mensen prikkelen om niet vast te blijven zitten in het huidige denkpatroon en hoop te geven op een betere wereld. Een wereld waarin wij samenleven met de natuur in plaats van deze ondergeschikt te maken aan onze eigen plannen. Een wereld waarin grenzen geen scheiding meer vormen tussen mensen en we elkaar helpen om voor iedereen een betere situatie te creëren. Een wereld waarin de kloof tussen rijk en arm afneemt en waar kleine bedrijven niet ten ondergaan vanwege grote giganten. Ik pleit ervoor om de verbeelding een grote rol te laten spelen, voor ontwerpers, maar ook andere beroepstakken. De utopie, die in het postmodernisme verdween leek te zijn, komt langzamerhand weer terug en hier moeten we blij mee zijn.

Het is dan ook weer tijd om utopisch te gaan denken. We zitten momenteel in de tijd van het metamodernisme en laten langzaam, beetje bij beetje, het postmodernisme achter ons. Het grotere verhaal en het geloof in de gemeenschap, die de utopie nodig heeft, ontbreekt in het postmodernisme. Het cynisme voert de boventoon en er ontstaan voornamelijk dystopische ontwerpen. Ook ontstond er een soort afkeer tegen de utopie. Het gevaar van het volledig afwijzen van de utopie zou kunnen resulteren in een wereld met een gebrek aan inspirerende idealen en vol cynisme.

De functie van de utopie is in eerste instantie een manier om kritiek

te geven op de huidige maatschappij door deze een spiegel voor te houden. Naast deze belangrijke functie van de utopie, denk ik dat de utopie vooral gezien moet worden als een gedachte experiment, een uiting van de menselijke verbeeldingskracht en creatief vermogen.

Er is in de literatuur veel kritiek te vinden op de utopie. Deze kritiek komt vaak op hetzelfde neer, namelijk dat in de utopie het gevaar van onderschikking van het individu schuilt. Het zou naïef en gevaarlijk zou zijn om je door utopieën te laten leiden omdat deze alleen kan resulteren in gevaarlijke samenlevingen.

Het is belangrijk er bewust van te zijn dat het letterlijk realiseren van de utopie gevaarlijke scenario's met zich mee kan brengen, maar dit hoeft het utopisch denken niet af te schrijven. De vraag is ook of de utopie wel geschreven is, en geschreven moet worden, als absolute blauwdruk. Utopieën kunnen gebruikt worden om de algemene koers van een samenleving te bepalen. Het kan de stip op de horizon zijn. Wanneer mensen zich alleen focussen op de negatieve effecten die zouden kunnen resulteren uit de utopie, mist de mensheid de kansen en de mooie gedachten-experimenten die de utopie in zich heeft. Mensen kunnen zich uit vastgeroeste denkkatronen halen en op gedachten komen die niet in het denkkader van de tijd passen. Utopieën kunnen denkkaders overstijgen en mensen prikkelen om op een nieuwe manier de wereld te benaderen. De utopie als 'denkexperiment' stimuleert de lezer tot het maken van keuzes, nodigt uit tot het zelf leren nadenken over vrijheid, gelijkheid, rechtvaardigheid, geluk, macht en gezag. Ook leren utopieën mensen keuzes te maken die gebaseerd zijn op normen.

Juist in de huidige tijd waarin we voor grote vraagstukken staan zoals de klimaatverandering, afname van de biodiversiteit en het kapitalisme die de kloof tussen arm en rijk steeds groter weet te maken, hebben we de utopie hard nodig. Door middel van een utopie kan de hoop op een schonere toekomst in stand gehouden worden en mensen zich niet neerleggen bij een minder positief toekomstbeeld. De mens heeft een bepaalde behoefte aan hoop. Vandaar ook een bekend citaat: "hoop doet leven".

Bibliografie

5 Ruth Eaton, *Ideal Cities; Utopianism and the (Un)Built Environment*, Antwerpen 2001

Superstudio, 'Twelve Cautionary Tales for Christmas', 1971, p. 737.

Achterhuis, H. (1988). *De erfenis van de utopie*. Ambo, Amsterdam.

Architectenweb. (2017). *(W)EGO, nu de foto's*. Geraadpleegd op 26 oktober 2020, van <https://architectenweb.nl/nieuws/artikel.aspx?ID=41496>

Bekkering, J. (1992). *Radicale Architectuur Architectuur en Utopie in het werk van Superstudio*. *OASE*, 50-71.

Blauvelt, A. (2015). *Hippie Modernism: The Struggle for Utopia*. Geraadpleegd op 17 maart 2020, van <https://walkerart.org/calendar/2015/hippie-modernism-struggle-utopia>

Boersma, H. (2017). *Waarom heel de wereld in de stad zou moeten wonen*. Geraadpleegd op 11 oktober 2019 van <https://decorrespondent.nl/6221/waarom-heel-de-wereld-in-de-stad-zou-moeten-wonen/9218363823988-ce15addc>

Buijs, G., Verbrugge, A., van Baardewijk, J. (2018). *Overleven we de hypermoderniteit? Niet zonder nieuwe levenskunst*. Trouw. Geraadpleegd op 18 februari 2020, van <https://www.trouw.nl/religie-filosofie/overleven-we-de-hypermoderniteit-niet-zonder-nieuwe-levenskunst~beae4a3c/>

- Bregman, R. (2016). *Gratis geld voor iedereen*. Amsterdam: de Correspondent.
- Cosmic Comics. (1976). *berichten uit niemandsland -recente kunst - fantastische architectuur*.z.p.: Cosmic Cosmic.
- Gehl, J. (2015). In Search of the Human Scale | Jan Gehl | TEDxKEA [Video file].
Geraadpleegd op 3 maart 2020, van <https://www.youtube.com/watch?v=Cgw9oHDf-J4k>
- Gehl, J. (2016). *Steden voor mensen*. Brugge: Van den Broele.
- Giesen, P. (2019). De Westerse wereld bevindt zich in een crisis van verbeelding. *De Volkskrant*.
- Heynen, H. (2014). CIAM. In H. Heynen, A. Loeckx, L. de Cauter, & K. van Herck, *Dat is architectuur. Sleutelteksten uit de twintigste eeuw*(p. 853). Rotterdam: Nai010.
- Klerk, L. (2002). Ordering le Corbusier en het Plan Voisin. In N. i. Oorlogsdocumentatie, *Utopie* (pp. 78-81). Zutphen: Walburg Pers.
- Kunstbus. (z.d). CIAM. Geraadpleegd op 14 februari 2020, van <https://www.kunstbus.nl/architectuur/ciam.html>
- le Corbusier . (2000). *le Modulor*. Basel: Birkhauser.
- Mácel, O. (2002). Superconsumptie, De twaalf ideaal steden van Superstudio. In N. i. Oorlogsdocumentatie, *Utopie*. Zutphen: Walburg Pers.

Middelbaar, L. (2002). Utopisch denken, doen en bouwen in de twintigste eeuw: een inleiding. In N. I. Oorlogsdocumentatie, *Utopie* (pp. 9-10). Zutphen: Walburg Pers.

Mommers, J. (2016). *Nee, overbevolking is niet de moeder aller problemen (en wel hierom)*. Geraadpleegd op 15 november 2019, van <https://decorrespondent.nl/5556/nee-overbevolking-is-niet-de-moeder-aller-problemen-en-wel-hierom/8232957628368-99aa7a9c>

Mommers, J. (2017). *Ooit droomden we van auto's en spaceshuttles. Waar brengt onze verbeelding ons nu?* Geraadpleegd op 17 november 2020, van <https://decorrespondent.nl/7318/ooit-droomden-we-van-autos-en-spaceshuttles-waar-brengt-onze-verbeelding-ons-nu/10843913593304-89044214>

MVRD. (2017). *Dutch Design Week: The future city is wonderful*. Geraadpleegd op 3 Maart 2020, van <https://www.mvrdv.nl/projects/297/dutch-design-week:-the-future-city-is-wonderful->

Nederlandse Omroep Stichting. (2017). *Waarom we allemaal in de grote stad willen wonen*. Geraadpleegd op 14 november 2019, van <https://nos.nl/op3/artikel/2178292-waarom-we-allemaal-in-de-grote-stad-willen-wonen.html>

Pas, N. (2002). Spel de provo's en Nieuw Babylon. In N. i. Oorlogsdocumentatie, *Utopie* (pp. 223-226). Zutphen: Walburg Pers.

studio-ossidiana. (2018). *Amsterdam Allegories / winner prix de Rome Architecture 2018*. Geraadpleegd op 28 september 2019, van <http://www.studio-os->

- United Nations Human Settlements Programme. (2012). *State of the WORLD'S CITIES 2012/2013 Prosperity of Cities*. Nairobi: United Nations Human Settlements Programme.
- van den Akker , R., Gibbons, A., & Vermeulen, T. (2017). *Metamodernism. Historicity affect and Depth after postmodernism* .Lanham: Rowman & Littlefield.
- van Oirschot, F., & Haasnoot, P. (2017). *De toekomst is fantastisch*.
- van Wandelen, J. (2007, mei 6). *Is Den Haag een stad of een Dorp?* Geraadpleegd op 14 november 2019 van Geschiedenis van Den Haag: https://anemaa.home.xs4all.nl/ges/onderwerpen/den_haag_stad_of_dorp.htm
- Westenburg, L. (Regisseur). (1962). *Eeuw van Babylon HollandDoc* [Film].
- Wheeler, M., de Vrankrijker, A., Tod, I., & Tist, A. F. (1979). *Utopia*. Haarlem: De Haan.

Afbeeldingen

Afbeelding 1. Door Ambrosius Holbein - Alamo Colleges, Publiek domein, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=457885>

Afbeelding 2. Door Netherlands Architecture Institute (NAI) - Congres Team 10 in Otterlo | Team 10 Meeting in Otterlo, CC BY-SA 2.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=18321115>

Afbeelding 3. By SiefkinDR - Own work, CC BY-SA 4.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=52660332>

Afbeelding 4. Het laddertje, 1949, 87,8 cm x 75,3 cm, lineoil paint, Collection Kunstmuseum Den Haag, NL

Afbeelding 5. Constant Nieuwenhuys, New Babylon, 1961, litho. Collectie Academie voor bouwkunst Amsterdam

Afbeelding 6: Photo by Archizoom Associati "Non stop city internal landscape" 1970

Afbeelding 7. Le Dodici Città Ideali, 1971, Prima città: Città 2000 , Drawing Encre sur calque 21 x 30 cm
© François Lauginie

Afbeelding 8. Superstudio, Le Dodici Città Ideali, 1971, Seconda città: Città coclea temporale, Drawing, Encre sur calque 21 x 30 cm © François Lauginie

Afbeelding 9. Roel Backaert © WAM architecten / Molenaar & Van Winden architecten

Afbeelding 10. (w)ego The why factory, TU Delft.

Afbeelding 11. Amsterdam allegories fotografie :©Kyoutangtae Kim

Afbeelding 12. Amsterdam allegories fotografie: ©Kyoutangtae Kim

